

Vergaderjaar 2014–2015

31 289

Voortgezet Onderwijs

Nr. 202

VERSLAG VAN EEN ALGEMEEN OVERLEG

Vastgesteld 28 november 2015

De vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap heeft op 9 oktober 2014 overleg gevoerd met Minister Bussemaker van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Staatssecretaris Dekker van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap over **examens in het onderwijs (vo en mbo)**. (De volledige agenda is opgenomen aan het einde van het verslag.)

Van dit overleg brengt de commissie bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
Wolbert

De griffier van de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
De Kler

Voorzitter: Jadnanansing
Griffier: Boeve

Aanwezig zijn zes leden der Kamer, te weten: Beertema, Jasper van Dijk, Jadnanansing, Van Meenen, Rog en Straus,

en Minister Bussemaker van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Staatssecretaris Dekker van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, die vergezeld zijn van enkele ambtenaren van hun ministerie.

Aanvang 10.00 uur.

De **voorzitter**: Ik heet de Minister, de Staatssecretaris, de ambtenaren, de mensen op de publieke tribune en de collega's van harte welkom. Wij hebben voor dit overleg een spreektijd van vijf minuten en twee interrupties afgesproken.

De heer **Van Meenen** (D66): Voorzitter. Maandag zond de VPRO in het kader van de Codeweek een documentaire over Puck Meerburg uit. Deze jongeman wordt geroemd om zijn programmeertalenten. Grote bedrijven als Google – dat zich in Groningen gaat vestigen – staan nu al voor hem in de rij. Het wordt tijd dat het onderwijssysteem ruimte biedt aan dit soort talenten.

Beslissend voor de manier waarop het onderwijssysteem eruitziet, is het examen. Uit eigen ervaring kan ik zeggen dat het examen allesbepalend is voor wat er in het onderwijs gebeurt. De afgelopen jaren zijn er tal van private initiatieven geweest om kinderen te leren programmeren. Via Made with Code, The Codecademy, e-academy en op sommige Steve Jobsscholen leren kinderen al jong wat programmeren kan betekenen. Ik was op 19 september jongstleden bij de workshop Computing in Dutch Secondary Education, die werd georganiseerd door het Lorentz Center. Daar waren veel wetenschappers en docenten uit binnen- en buitenland die nadenken over het belang van computational thinking.

Staatssecretaris **Dekker**: Een goed Engels accent.

De heer **Van Meenen** (D66): Ik probeer een Frans Timmermans-imitatie te doen.

De sector heeft een enorm tekort aan talent. Het is bovendien absoluut noodzakelijk om onze kinderen voor te bereiden op de toekomst. Ik zag laatst een tweet van een leerling die schreef: ik heb nu geschiedenis, maar waarom hebben wij op school niet het vak toekomst? Dat mag ons aan het denken zetten. De Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW) heeft hiervoor vorig jaar al gepleit in haar advies Digitale geletterdheid in het voortgezet onderwijs.

Ik vraag de Minister en de Staatssecretaris om voor de zomer met een plan te komen om het keuzevak informatica om te vormen tot een eindexamenvak dat aantrekkelijk is voor alle profielen. Ik noem het voorlopig maar computer science. Dit vak voor de bovenbouw moet aansluiten op het nieuwe vak science in de onderbouw. Daarin moet aandacht zijn voor programmeren. Ik vraag de Staatssecretaris om na te denken over een manier om kinderen op de basisschool met programmeren in aanraking te laten komen. Kijk daarbij ook naar manieren om leraren hierin op te leiden. Wellicht dat de Lerarenbeurs daarvoor gebruikt kan worden. Er zijn enorm veel private initiatieven op dit vlak. Ga met deze initiatieven in gesprek. Spreek ook met leerlingen, want die zijn soms een stuk verder dan sommige docenten. Dat kunnen wij niet op ons laten zitten. Kom voor de zomer met een plan.

Mevrouw **Straus** (VVD): Ook de VVD vindt het heel belangrijk dat in het onderwijs veel meer aandacht is voor ICT. De heer Van Meenen geeft aan dat er heel veel private initiatieven zijn. In het basisonderwijs wordt momenteel op heel veel scholen informatica gegeven. Het mooie daarvan is, dat het niet als een apart vak wordt gepositioneerd, maar thematisch wordt opgepakt of plaatsvindt binnen verbrede kaders. Is de heer Van Meenen van mening dat je ICT als een apart vak met een apart eindexamen moet zien? Of is ICT een aspect dat bij heel veel vakken aan de orde kan komen?

De heer **Van Meenen** (D66): Beide. Het vak Nederlands komt ook bij heel veel vakken aan de orde en toch hebben wij daarvoor een apart examen. Het is immers van belang dat leerlingen de diepgang leren, die specifiek door vakdocenten moet worden aangebracht. Dat geldt hier ook. Wat mij betreft is ICT een keuzevak in de bovenbouw. Ik kan mij heel goed voorstellen dat er in zowel het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs een verbinding is met informatica en een aantal andere vakken. Wij hebben tijdens de discussie over algemene natuurwetenschappen (anw) niet voor niets gezegd dat het vak moet landen in een science-achtige omgeving in de onderbouw. Daar past het idee van vakdocenten voor informatica goed bij. Dat laat onverlet dat informatica ook een bijdrage kan leveren aan andere vakken. Doordat je er een echt examenvak van maakt – anders dan het huidige achterhaalde vak informatica, zeg ik maar even oneerbiedig – gaat er een soort schoorsteenwerking van uit die meer aandacht genereert voor dit belangrijke deel van het onderwijs.

Mevrouw **Straus** (VVD): Ik kan mij daar iets bij voorstellen, maar wij hebben gezien dat door bepaalde vakken als aparte vakken te positioneren, vaak de dwarsverbanden met andere vakken verloren gaan. Dan treden er in het onderwijsprogramma juist eerder schotten op dan als je programma's maakt die thema's met elkaar verbinden. Informatica is daar een voorbeeld van. Duurzaamheid is ook zo'n thema. Daarmee kun je zowel bij aardrijkskunde, biologie en natuurkunde combinaties maken. Ik vind het jammer als wij informatica als een apart examenvak positioneren. Het is iets wat je, net als schrijven, op heel veel gebieden in het onderwijs in de basis wilt terugzien. Go to school is een Amerikaans voorbeeld. Het is fantastisch wat ze daar allemaal doen.

De heer **Van Meenen** (D66): Dit is een bekende discussie in het onderwijs. De invoering van de tweede fase had als doel dat er veel meer verbinding tussen de vakken zou komen. Dat is niet of maar ten dele gelukt. Sterker nog, er zijn vakken toegevoegd om die verbinding vorm te geven. Anw is daar een goed voorbeeld van. De gedacht was dat biologie, scheikunde en natuurkunde een belangrijke verbinding met elkaar hebben. Die werd vormgegeven door er nog eens een nieuw vak aan toe te voegen. Ik ben het met mevrouw Straus eens, maar als je een integrale verbinding tussen vakken wilt krijgen, moet je fundamenteel nadenken over de gehele opzet van het examen en sowieso niet meer per vak examineren. Ik ga uit van de huidige situatie met examenvakken. Voor onze economische en wetenschappelijke toekomst is het van heel groot belang dat wij de kinderen die ook maar enigszins een talent hebben om hierin verder te gaan, in ieder geval in de bovenbouw de gelegenheid geven om echte verdieping te zoeken. Dat kunnen wij in het huidige onderwijs heel moeizaam vormgeven. Voordat wij het examen fundamenteel gewijzigd hebben, zijn wij tien jaar verder. Die tijd hebben wij niet meer.

Ik vraag aandacht voor de flexibilisering van examens, oftewel voor het doen van examens op verschillende niveaus. Het ontdekken en tot bloei laten komen van talent is een van de belangrijkste doelen van goed

onderwijs. Mensen zijn het meest succesvol en gelukkig als zij kunnen doen waarvoor zij talent hebben, of je nu een groot technisch inzicht hebt of een talenknobbel – als die al bestaat – of goed kunt rekenen, of je nu kunt programmeren of mooie dingen met je handen kunt doen. Wij hebben het alleen over het afleggen van examens op een hoger niveau; als havoleerling kun je een vak op vwo-niveau doen. Wij moeten ook kijken naar het afleggen van examens op verschillende niveaus. Mijn overtuiging is dat de indeling in vwo, havo en vmbo-t een failliet systeem is. Ook het kabinet hanteert de gedachte dat je elk kind recht moet doen en op zoek moet naar de talenten van kinderen. Dat vraagt een verdergaande flexibilisering van examens. De havoleerling bestaat niet. Dat is een gemiddelde, een handzaam iets waarmee je klassen kunt indelen, maar het doet geen recht aan de verschillende talenten die kinderen hebben. Wij hoeven daar vandaag niet uit te komen, maar ik zou er graag een discussie over beginnen. Op termijn moeten wij toe naar een portfolio – een belaste term – een lijst van resultaten op verschillende niveaus, waarmee de aansluiting op het vervolgonderwijs veel helderder wordt. Ik beschouw het huidige diploma als een maskering van talenten. Een havodiploma geeft je toegang tot van alles en nog wat, maar ook tot veel niet. Ik denk aan een hybride overgang naar het vervolgonderwijs, waarbij goed gekeken moet worden naar de sterke en minder sterke kanten van leerlingen. Op deze manier kan optimaal ruimte gegeven worden aan het ontdekken en tot bloei laten komen van de talenten van leerlingen. Ik hoor graag een reactie van de Staatssecretaris. Mijn opmerkingen hebben ook betrekking op de eis voor de centrale examens en de kernvakkenregel. Ik heb in de Examenmonitor geen overzicht zien staan van de gevolgen voor de cijfers van niet-kernvakken. Het is zeer denkbaar dat leerlingen en docenten meer tijd besteden aan de kernvakken om ervoor te zorgen dat men slaagt. De keerzijde daarvan is dat leerlingen vakken waarvoor zij talent hebben, verwaarlozen. Met de ontwikkeling van de talenten van het kind heeft dit weinig te maken. Flexibilisering van examens zou ook hiervoor een oplossing kunnen bieden.

Op dit moment is het voor leerlingen in het tweetalig onderwijs niet mogelijk om het centraal schriftelijk eindexamen in het Engels af te leggen. Dat betekent dat ze vanaf 4-vwo vrijwel volledig moeten omschakelen naar onderwijs in het Nederlands. Dit is niet in het belang van deze leerlingen. Klopt het dat het afleggen van het examen in het Engels voor het eerst kan in 2025? Waarom duurt dat zo lang?

Tussen het schoolexamen (se) en het centraal schriftelijk eindexamen mag maar een half punt verschil zitten. Dat is een heikel punt. Ik begrijp de achtergrond en bij sommige vakken is het logisch. Bij het eindexamen wiskunde bijvoorbeeld, mijn eigen vak, toets je immers globaal gezien hetzelfde als bij het schoolexamen. Bij andere vakken, zoals culturele en kunstzinnige vorming (ckv), toets je iets geheel anders. Het schoolexamen ckv bestaat vaak uit een praktische opdracht en het centraal examen uit kunstgeschiedenis. Dat zijn nogal verschillende dingen. Het is goed scholen in de gelegenheid te stellen om uit te leggen hoe bepaalde verschillen tot stand komen, in plaats van de inspectie automatisch een min te laten optekenen als dat verschil het halve punt overschrijdt. Ik hoor graag een reactie van de Staatssecretaris.

Mevrouw **Straus** (VVD): Voorzitter. Het centraal schriftelijk eindexamen is op dit moment een van de belangrijkste graadmeters in het Nederlandse onderwijs. Wij hebben de lat de afgelopen periode hoger gelegd. De exameneisen zijn verscherpt en het slagingspercentage is omhooggegaan. Dat is een mooie ontwikkeling en die willen wij graag vasthouden.

Het behalen van een examen, of dat nu één examen is, zoals nu, of verschillende voor vakken op diverse niveaus, zoals de heer Van Meenen

aangeeft, geeft toegang tot het vervolgonderwijs. Het is ook een van de belangrijkste pijlers voor het selecteren van medewerkers door werkgevers. Deze civiele werking maakt vertrouwen in de inhoud, de kwaliteit en de procedure van het eindexamen noodzakelijk. Over het eindexamen zelf zijn echter veel klachten. Vakdocenten van diverse vakken hebben zich bij ons gemeld. Allemaal zijn ze ontevreden over de examens. De procedure voor de totstandkoming van de examens en de manier waarop wordt omgegaan met klachten, zijn voor de docenten onduidelijk. Als er klachten worden ingediend, laat de behandeling ervan vaak lang op zich wachten of wordt niet inhoudelijk op de klachten ingegaan. Hoe gaan wij ervoor zorgen dat er bij de beroepsgroep meer draagvlak voor de examens komt? De Staatssecretaris heeft in juni 2013, toen wij ook over examens spraken, toegezegd dat hij contact zou zoeken met het veld om de klachtenprocedure te bespreken. Hoe staat het daarmee? Er zou een syllabuscommissie voor Nederland komen en er is een examenloket ingericht. Wat zijn de eerste ervaringen daarmee? De VVD heeft eerder aangegeven dat docenten uit het vervolgonderwijs nauwer moeten worden betrokken bij het opstellen van de examens in het vooronderwijs en bij de examinering zelf. Zij moeten daartoe door het College voor Toetsen en Examens (CvTE) worden uitgenodigd. Wij zien nog steeds problemen rond de aansluiting van mbo op hbo, maar ook van vo op hbo. Die kunnen wij via deze route aanpakken. Examens moeten aansluiten bij het vervolgonderwijs en in het mbo vooral ook bij de arbeidsmarkt. Bij de examinering in het mbo moet dus het bedrijfsleven een grotere rol spelen. Dat lijkt ingewikkeld, maar dat hoeft het niet te zijn. Afgelopen weekend waren wij op bezoek bij EuroSkills, het Europees kampioenschap voor vakmanschap. De moederorganisatie, WorldSkills, heeft een set van standaarden ontwikkeld voor wat je moet kennen en kunnen om de beste in je vak te zijn. Laten wij in Nederland niet opnieuw het wiel uitvinden, maar bekijken of de standaarden van WorldSkills gebruikt kunnen worden bij de ontwikkeling van de praktijkexamens in het mbo. Ik krijg graag een reactie van de Staatssecretaris. Als laatste punt wil ik de strenge koppeling tussen de school- en eindexamens aan de orde stellen. Dit punt komt uit de notitie Samen Leren, die is opgesteld door negen onderwijspioniers die worden ondersteund door de VVD en de PvdA. Deze koppeling, die werd ingevoerd om te gemakkelijke schoolexamens te voorkomen, zorgt voor versmalling van de lesinhoud in de bovenbouw van het vwo. Er worden bijvoorbeeld in het schoolexamen andere vaardigheden in de talen getoetst, dan in het centraal schriftelijk eindexamen. In maart jongstleden heb ik ook aandacht gevraagd voor dit onderwerp en verzocht om versoepeling van de strakke norm voor de scholen die boven het gemiddelde cijfer van het centraal eindexamen scoren. De Staatssecretaris heeft toen zijn interesse voor dit idee uitgesproken en zou met de uitwerking aan de slag gaan. Hoe staat het daarmee?

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Iedereen is er wel van op de hoogte dat de sturing op het verschil tussen school- en centrale eindexamens door de inspectie soms pervers kan uitpakken. Ik heb bijvoorbeeld gehoord dat docenten lagere cijfers voor een schoolexamen geven dan zij eigenlijk zouden willen, omdat ze bij het cijfer voor het centraal examen in de buurt moeten komen. Ik denk dat mevrouw Straus dit ook verkeerd vindt. Wil zij alleen iets bedenken voor scholen die hoog scoren? Of moeten wij breder naar deze problematiek kijken?

Mevrouw **Straus** (VVD): Ik vraag de Staatssecretaris allereerst hoe hij over deze stap denkt. Daarna wil ik kijken naar de ontwikkeling van deze regel in de afgelopen jaren en of wij kunnen komen tot een nieuwe invulling. Daarbij houden wij aan de ene kant de vinger aan de pols bij de scholen waarvoor wij dit in het verleden hebben ingevoerd, en aan de

andere kant geven we de scholen die het goed doen de ruimte om hier flexibeler mee om te gaan. Ik wil heel graag dat wij een regeling maken waardoor scholen die ideeën hebben over andere manieren waarop je dit kunt doen, de ruimte krijgen om daarmee te experimenteren.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Misschien kunnen wij deze discussie vandaag niet helemaal afronden, maar het is goed om de Staatssecretaris te vragen de mogelijkheden voor een andere benadering van dit probleem te bekijken. Er is bijvoorbeeld ook de suggestie gedaan om per vak in plaats van per school naar het verschil tussen schoolexamen en eindexamen te kijken. Staat mevrouw Straus ervoor open dat wij de Staatssecretaris vragen alternatieven uit te werken?

Mevrouw **Straus** (VVD): Nogmaals, als er in de praktijk ideeën zijn over de manier waarop je dit beter kunt vormgeven, wil ik dat er ruimte komt om daarmee te experimenteren. Of dat precies in lijn is met de oplossing van de heer Van Dijk kan ik niet uit dit korte interruptiedebat halen. Ik wil graag dat wordt bekeken of dit op een andere manier kan worden vormgegeven.

De heer **Van Meenen** (D66): Mevrouw Straus haalt het stuk Samen Leren aan. Blijkbaar is wat zij zojuist zei het enige wat daaruit voortkomt. Ik meen in het stuk ook gelezen te hebben dat zowel de vernieuwers als de VVD en de PvdA voorstellen om naar minder examenvakken te gaan. Ik had verwacht dat wij daarover bij het onderwerp examens wel iets zouden horen. Dat is blijkbaar niet het geval.

Mevrouw **Straus** (VVD): Wij willen met Samen Leren toe naar minder verplichte vakken in de bovenbouw van havo en vwo, maar die vakken blijven wel bestaan. Er zijn dus ruimere keuzemogelijkheden. Zoals uit het interruptiedebat met de heer Van Meenen bleek, gaat het erom meer ruimte te scheppen om tot verdieping en verbreding van vakken te komen, samenwerking tussen vakken aan te gaan en thematisch onderwijs te geven. Ik heb dit onderwerp vandaag niet aan de orde gesteld, omdat ik een ander punt op het gebied van examens aan de orde wilde stellen en omdat ik denk dat dit een fundamentele discussie is, die wij op het juiste moment moeten voeren.

De heer **Van Meenen** (D66): Mevrouw Straus zegt dat er minder vakken moeten komen, maar dat die wel blijven bestaan. Dat is mij niet helemaal duidelijk.

Mevrouw **Straus** (VVD): Er zijn nu profielen. Die profielen bevatten heel veel verplichte keuzes, waardoor de keuzeruimte wordt beperkt. De heer Van Meenen gaf bijvoorbeeld aan het vak informatica als keuzevak te willen positioneren. Wij willen graag een discussie voeren over de manier waarop de vakken die tot de profielen behoren op een andere manier georganiseerd kunnen worden. Kinderen in de bovenbouw van het vo krijgen nu twee uur les in dit vak en twee uur les in dat vak. Wij willen terug naar meer verbreding en verdieping binnen die vakken. Misschien doen scholieren dan in minder dan veertien vakken examen, maar er ontstaan minder verplichtingen en meer keuzemogelijkheden.

De heer **Van Meenen** (D66): Het lijkt mij goed dat wij het hier nog een keer over hebben, want ik begrijp er helemaal niks van.

De heer **Rog** (CDA): Ik begrijp er ook niks van, dus ik probeer wat meer duidelijkheid te krijgen. De PvdA en de VVD hebben gesproken met negen mensen, die in of voor het onderwijs werken, en hebben een pamfletje geschreven. Vervolgens zeggen zij: dit gaan wij uitvoeren, want wij

hebben de meerderheid. De heer Duisenberg, de collega van mevrouw Straus, stelde dit tijdens het debat in De Balie heel duidelijk. Die negen mensen, maar ook al die andere honderdduizenden mensen uit het onderwijs hebben er recht op om te weten wat de PvdA en de VVD met hun meerderheid allemaal gaan veranderen. Welke vakken gaan weg? Welke beperktere keuzes kunnen scholieren straks maken? PvdA en VVD hebben een meerderheid en gaan die aanwenden om nu eens iets kordaat te doen. Ik krijg graag boter bij de vis.

Mevrouw **Straus** (VVD): Nogmaals, het gaat er niet om dat er vakken moeten verdwijnen. Nu zijn veertien vakken in een bepaald schema gezet en mag je die wel of niet kiezen. Het is de bedoeling dat daar veel meer ruimte in komt, dat leerlingen veel meer hun eigen vakkenpakket kunnen samenstellen en dat er binnen die vakken vervolgens veel meer ruimte is voor verbreding en verdieping. Die ruimte is er nu niet omdat wij alles met schotten en schema's hebben ingedeeld.

De heer **Rog** (CDA): Ik begrijp dat er niet minder vakken komen, zoals in het pamflet staat, maar dat de profielen worden afgeschaft en scholieren de mogelijkheid krijgen om zelf te beslissen in welke vakken zij eindexamen doen.

Mevrouw **Straus** (VVD): Als de heer Rog het over een «pamfletje» heeft, doet hij de notitie onrecht aan. Ik heb weleens plannen van het CDA gezien die minder om het lijf hadden. Wij hebben samen met de negen onderwijspioniers serieus over de notitie nagedacht. Zij representeren een groep binnen het onderwijs die in de Kamer veel te weinig gehoord wordt. Wij spreken te vaak met de brede middengroep, die alles graag wil laten zoals het nu is. Wij hebben negen mensen gevonden die vooruit willen met het onderwijs en daar met hen over nagedacht. Het is erg belangrijk om goed naar mensen in het onderwijs te luisteren, niet alleen naar mensen met gevestigde belangen, maar ook naar degenen die vooruit willen. Ik kom in het onderwijs veel mensen uit die laatste groep tegen. Het is een groep mensen voor wie ik graag opkom en die ik wil omarmen, omdat ik als ouder van een leerling ook vind dat het veel beter kan in het onderwijs.

De heer **Rog** (CDA): Ik wil een antwoord op de vraag. In het pamflet staat dat de leerlingdoelen vergen dat leerlingen in het vo minder vakken kiezen, zodat zij meer lessen kunnen volgen. Hoeveel vakken mogen leerlingen straks van de VVD en de PvdA kiezen? De VVD zegt heel stoer dat zij alle punten gaat uitvoeren, de meerderheid heeft en het gaat regelen. Dit is het moment dat mevrouw Straus boter bij de vis moet geven, want dan kunnen wij aan de Staatssecretaris vragen of hij haar haar zin gaat geven.

Mevrouw **Straus** (VVD): De heer Rog heeft het goed: de leerlingen gaan minder vakken kiezen. Dat betekent niet dat wij vanuit Den Haag zeggen welk vak belangrijk is en welk niet. Wij willen dat er meer ruimte voor leerlingen komt om te kiezen. De Kamer moet een discussie voeren over welke vakken verplicht worden gesteld. Die discussie wil ik graag aangaan. Ik vond de agenda van dit algemeen overleg daar niet geschikt voor. Vandaar dat ik dit niet naar voren heb gebracht. Wij hebben bewust geen blauwdruk gemaakt die wij iedereen willen opleggen. Zou het niet fijn zijn als je in de bovenbouw van havo en vwo minder vakken hebt, waardoor er meer ruimte is voor verbreding en verdieping, er minder schotten tussen lessen zijn, er minder schema's en profielen zijn die je liever niet zou kiezen en er meer ruimte is om je eigen vakkenpakket samen te stellen?

De heer **Van Meenen** (D66): Ik ga er toch nog even op door. Als die discussie nu niet gevoerd wordt, wanneer dan wel? Het voornemen is om dit uit te voeren. Ik begrijp dat mevrouw Straus de keuzevrijheid voor de leerling wil beperken. Er staat dat de keuzeruimte wordt vergroot, maar dat de leerlingen minder vakken mogen kiezen. Dat klinkt eerlijk gezegd toch niet alsof de keuzeruimte wordt vergroot. Welk vak mag een leerling dan niet kiezen? Er is op de meeste scholen alle ruimte om ook vakken uit andere profielen te kiezen. Dat is geen enkel probleem. Welk probleem lossen wij hiermee op?

Mevrouw **Straus** (VVD): Er is nu een heel enge definitie waarbinnen vakken worden gegeven. Die willen wij graag verbreden. Je kunt heel veel vakken kiezen en je programma helemaal volmaken, maar dan krijg je niet het onderwijs dat je eigenlijk zou willen. De heer Van Meenen gaf net aan dat informatica als apart vak geïntegreerd kan worden. Je krijgt het dan echter maximaal twee uur per week. Als je het integreert in het onderwijsstelsel, krijg je bij heel veel verschillende vakken een onderdeel informatica. Dat moet de heer Van Meenen toch aanspreken? Wij willen de ruimte binnen het onderwijsprogramma van de bovenbouw van het vo uitbreiden, zodat er meer ruimte voor docenten is om in samenspraak verdieping en verbreding te zoeken, zodat docenten kinderen niet slechts twee uur per week maar vier of zes uur zien en zodat er een onderwijsprogramma gemaakt kan worden dat een stukje diepgang heeft.

De heer **Van Meenen** (D66): Volgens de VVD moet het vak informatica verdwijnen en opgaan in andere vakken. Ik weet niet precies welke vakken dat dan zijn. Zijn er nog meer voorbeelden te geven van vakken die verdwijnen? Ik trok de conclusie dat er minder vakken komen en dat is dus ook zo, want dit vak wordt geïntegreerd. Welke suggesties zijn er nog meer gedaan in het gezelschap met de vernieuwers, die ik overigens ook heel hoog heb zitten? Mevrouw Straus is hun vertegenwoordiger in de Kamer en dan moet het wel een klip-en-klaar verhaal zijn. De notitie is helder, maar ik vind haar vertaling niet helder. Gaan wij naar één grote verzameling van onderdelen waarbij grenzen tussen vakken verdwijnen? Gaan wij naar minder vakken of niet?

Mevrouw **Straus** (VVD): Je kunt de discussie hierover niet op deze manier definiëren, want het is een principiële discussie. In het basisonderwijs zijn er bijvoorbeeld scholen die nog erg vakgericht onderwijs geven, maar ook die meer thematisch onderwijs geven. Ik wil graag die kant op. Daarom hebben wij dit statement in de notitie Samen Leren opgenomen. Wij willen verbreding en verdieping tot stand brengen. Wat zit daarbij op dit moment in de weg? Dat er tussen heel veel vakken schotten zitten. Het is aan scholen en het onderwijs zelf om met voorstellen te komen voor de manier waarop verbreding en verdieping tot stand gebracht kan worden. Niet alles moet vanuit Den Haag worden opgelegd. Wij willen wel meer ruimte voor de leerlingen om eigen keuzes te maken en om verdieping in het aanbod te krijgen.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Het wordt een beetje verwarrend. De PvdA en de VVD hebben dit plan met veel rumoer gepresenteerd. Ik heb een bericht voor mij liggen met de kop: VVD en PvdA willen minder vakken op school. Dat is heel concreet. In de notitie staat op pagina 3 dat veertien vakken te veel is. Er staat ook in waar PvdA en VVD naartoe willen: twaalf, elf of tien vakken. Het is gek om heel hard te roepen dat er minder vakken moeten komen en dan, als wij boter bij de vis willen, te zeggen dat de scholen het zelf maar moeten weten. Dan was het voor de bühne. Wanneer krijgen wij de uitwerking van dit plan?

Mevrouw **Straus** (VVD): Ik heb de uitwerking niet op de agenda gezet omdat ik vandaag een ander punt wilde maken. Maar goed, mijn collega's zetten die nu zelf op de agenda. De uitwerking moet nog plaatsvinden. Dit is een fundamentele discussie, die wij niet op een donderdagochtend even in een algemeen overleg kunnen voeren. Wij willen de discussie met het onderwijs aanzwengelen. Wij moeten opnieuw nadenken over het feit of het systeem in het voortgezet onderwijs nog recht doet aan de huidige situatie. Wij denken van niet; er worden zoveel schotten in het programma gecreëerd, dat er geen verbreding en verdieping mogelijk is. Het systeem zit zelfs docenten die graag willen in de weg. Ik vind het raar dat ik word aangevallen door collega's die zelf altijd ruimte voor de docent prediken. Ik wil graag constructief met hen nadenken over de manier waarop het zou moeten. Wij willen geen vakken afschaffen, maar meer keuze bieden. Tot nu toe is er alleen een discussie gevoerd over het al dan niet afschaffen van vakken en over de vraag of er een examen aan gekoppeld moet zijn. Wij willen meer verdieping en verbreding in het onderwijs. Dan moet je de discussie aangaan of je de profielen en het huidige systeem in stand houdt. Wij vinden dat dit op een andere manier moet.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Het moet niet gekker worden. Mevrouw Straus verwijt de oppositie dat zij te weinig naar leraren luistert. De coalitie gaat met veel tamtam op de barricade: minder vakken in het vo! Dit is al weken geleden gezegd. De notitie is in de afgelopen maanden gemaakt. Wij stellen de bescheiden vraag hoe het ervoor staat en wat de voorstellen zijn. Mevrouw Straus heeft nog niet eens het begin van een antwoord. Zij speelt de bal terug naar de leraren. Het waren echter mevrouw Straus en haar collega Duisenberg die vorige week riepen dat zij dit gaan uitvoeren. Nu vragen wij er wat over en hebben zij niks, nada, nul. Ik vind het echt broddelwerk.

Mevrouw **Straus** (VVD): Dat kan zijn. Achter de schermen wordt heel hard aan de uitwerking gewerkt. Die is nog niet klaar, dus ik kan er geen nadere details over geven. De denklijn is helder: het resultaat van vakken in bepaalde schema's en een verplichte keuze voor verplichte combinaties is dat bepaalde vakken maar een aantal uren per week worden gegeven. Dat veroorzaakt stukjes in het onderwijsprogramma in plaats van grote lijnen. Dat punt willen wij aan de orde stellen. Staat de Staatssecretaris daarvoor open? Ik wacht nog op de officiële kabinetsreactie. Ziet hij voor zich hoe wij deze discussie kunnen voeren?

De heer **Van Meenen** (D66): Ik voelde me persoonlijk aangesproken. Ik ben inderdaad degene die voortdurend over ruimte en vertrouwen spreekt en met de docenten in plaats van over de docenten wil praten. Dat is iets anders dan een vorm van lippendienst. Wie kan er tegen verdieping en verbreding zijn? Wie kan er tegen een sterkere samenhang tussen vakken zijn? Ik zei net dat het huidige systeem op een ander vlak failliet is, namelijk op het punt van het onderscheid tussen havo, vwo en vmbo. Ik ben bereid de discussie aan te gaan, maar ik constateer dat er nog geen begin van een oplossing is. Meer verbreding en verdieping gaat ten koste van iets anders. Het doel van de notitie is ook om de docent meer ruimte voor zijn ontwikkeling te geven. Het is lastig om aan te wijzen wat er dan niet meer moet gebeuren, maar vroeg of laat zal dat toch moeten plaatsvinden. Ik had verwacht dat dit vandaag zou zijn. Ik ga de discussie graag aan, maar ben wel heel benieuwd naar de reactie van de Staatssecretaris op iets wat zo vaag is. Ik vraag mij af of hij er een zinnig woord over kan zeggen. Ik hoop het maar en acht hem daar wel toe in staat.

Mevrouw **Straus** (VVD): Een van de punten uit de notitie Samen Leren is dat op verschillend niveau examen wordt gedaan. Ook dat punt is nog niet helemaal uitgewerkt. Je zou kunnen kijken naar de situatie in

Engeland, maar dat wil niet zeggen dat die de oplossing biedt. Wij moeten de oplossing voor Nederland bieden. Op basis van één notitie heb je geen kant-en-klaar plan voor wat wel en niet gedaan moet worden. Wij moeten bekijken op welke manier wij verbreding en verdieping in het programma van met name de bovenbouw van het vo krijgen. De manier waarop wij het nu hebben ingericht, met de profielen, de schema's en de strakke logistieke planning, helpt niet om verbreding en verdieping te krijgen.

De heer **Rog** (CDA): Mevrouw Straus heeft het in het pamflet over leerlingdoelen die vergen dat leerlingen in het vo minder vakken kiezen, zodat zij voor de overige vakken meer lessen kunnen volgen. Dit idee wordt volgens de heer Duisenberg uitgevoerd. Hoe verhoudt dit zich tot de keuze van de VVD om de vakken ckv en anw te behouden? De VVD wilde tijdens het kabinet-Rutte I van die vakken af. Ze afschaffen zou een eerste stap zijn om te bereiken wat in het pamflet wordt beschreven.

Mevrouw **Straus** (VVD): In mijn herinnering hebben we alleen voor de afschaffing van anw gestemd. De reden daarvoor was dat het onderwijs zelf om minder schotten en meer ruimte vroeg, zodat het een programma kon inrichten vanuit leerdoelen, in plaats van langs de lijn van het verplichte vakkenpakket.

De heer **Rog** (CDA): Mevrouw Straus heeft een punt over anw. De afschaffing daarvan is dankzij gedoogpartner D66 uitgesteld. Het vak wordt nog een jaar gegeven en daarna afgeschaft. Voor ckv geldt dat het vak afgeschaft zou worden. Hoe staat de VVD daar nu in? Tijdens het kabinet-Rutte I moest het weg, volgens het kabinet-Rutte II moet het blijven, maar in het pamflet staat dat er minder vakken moeten komen. Is dit een eerste stap waarmee wij de VVD weer op koers krijgen?

Mevrouw **Straus** (VVD): Ckv is een mooi voorbeeld van een vak waarvan je je kunt afvragen of het als apart vak gepositioneerd moet worden of dat creativiteit onderdeel van andere vakken moet zijn. Dat is een dilemma. Wij willen ckv pas afschaffen als wij er zeker van zijn dat de creatieve onderdelen een plek in andere vakken krijgen. Dat is nog niet het geval. Daarom hebben wij het blijven bestaan van het vak ckv ondersteund. Daarbij hebben wij gekeken naar de laatste ontwikkelingen. Bij start-ups werken allerlei technische mensen, maar zij zijn niet de enigen die aan innovatie werken. Zij hebben commerciële maar vooral creatieve mensen nodig, bijvoorbeeld op het gebied van design, om er een succes van te maken. Als de creatieve vaardigheden in het totale programma van het vo verloren gaan, is dat echt een gemis. Dan worden kinderen met creatieve vaardigheden niet meer uitgedaagd. De discussie is vergelijkbaar met die over informatica. Als de creatieve vaardigheden een plek in reguliere vakken krijgen, kun je opnieuw de discussie aangaan over de vraag of de huidige opzet van ckv nog wel ideaal is.

De heer **Beertema** (PVV): Ik voel een heel grote stelselwijziging in de lucht hangen. Ik vind dat opmerkelijk, zo vlak na de evaluatie van de commissie-Dijsselbloem. Dit grijpt diep in. Ik proef ook een soort holistisch stelsel van onderwijs waarin alles met alles is geïntegreerd. Het is allemaal nogal wat. Mevrouw Straus zegt een aantal keren dat er een fundamentele discussie op gang moet komen. Ik ga die nooit uit de weg, maar het lijkt erop dat er met behulp van de vrij dwingende coalitiemeerderheid een traject is uitgezet. Welk traject heeft mevrouw Straus in gedachten?

Mevrouw **Straus** (VVD): Ik heb de Staatssecretaris gevraagd hoe hij tegen het idee van minder vakken aankijkt. Hij heeft nog geen beleidsreactie op de notitie Samen Leren gegeven en daarom ben ik nog niet op de notitie

ingegaan. Ik had het onderwerp willen bewaren tot de begrotingsbehandeling. De collega's mogen er natuurlijk vandaag al dingen over vragen. Er staan elf actiepunten in de notitie en elk daarvan willen wij heel graag realiseren. Elk daarvan zal echter zijn eigen tijdlijn hebben. Sommige hebben duidelijke kaders gekregen en andere zijn nog heel ruim gedefinieerd. Dat doet recht aan de diversiteit van het onderwijssysteem in Nederland; wij zeggen niet vanuit Den Haag dat het op de ene of de andere manier moet. De elf actiepunten zijn nodig om te bediscussiëren hoe wij het onderwijs een stap verder kunnen brengen. Een van de actiepunten is minder vakken. Ik vraag de Staatssecretaris of hij bereid is daarnaar te kijken, hoe hij dit wil oppakken en op welke manier het veld daarbij betrokken wordt.

De heer **Beertema** (PVV): Ik begrijp dat de elf actiepunten gerealiseerd moeten worden en dat het veld mag meepraten omdat ze hier en daar wat ruim zijn gedefinieerd. Ik hoop dat andere partijen in de Kamer ook mee mogen praten. Ik begrijp dat de actiepunten sowieso geregeld worden vanuit Den Haag, vanuit een coalitiemeerderheid.

Mevrouw **Straus** (VVD): Dit zijn elf actiepunten die de onderwijspioniers hebben aangedragen en waarover wij ook met anderen in gesprek zijn gegaan. De actiepunten zijn in lijn met de Lerarenagenda, de bestuursakkoorden en het regeerakkoord. Het is raar als wij onder het gros van de elf actiepunten geen handtekening hadden willen zetten. Ze liggen in lijn met de dingen die er al zijn. Op een enkel punt moet het sneller, beter, nadrukkelijker en misschien ook fundamenteeler. Volgens mij heeft de evaluatie van de commissie-Dijsselbloem ook opgeleverd dat de Tweede Kamercommissie niet alleen over ditjes en datjes moet praten, maar moet bekijken of ons onderwijs zo is ingericht dat het de uitdagingen voor de toekomst aankan.

De heer **Beertema** (PVV): «Uitdagingen voor de toekomst» zijn precies dezelfde woorden waarmee indertijd met veel bombarie het studiehuis is ingevoerd en waarmee het competentieelers over het mbo is uitgerold. Ik krijg hier een heel onbehaaglijk gevoel van.

Mevrouw **Straus** (VVD): Wat wij in Samen Leren voorstellen, is geen grote structuurwijziging. Het gaat erom dat wij op onderdelen discussiëren over de manier waarop je dingen anders kunt doen. Wij hebben nu één structuur voor een systeem. Wij willen naar meer bewegelijkheid in het systeem; scholen moeten beter in staat zijn om zich aan te passen aan de dingen die om hen heen gebeuren. Laten wij ook eens kijken naar de curriculumdiscussie. De Onderwijsraad heeft daarover interessante dingen geschreven en wij hebben een aantal dingen in de notitie Samen Leren gezet. De notitie is geen blauwdruk voor de komende tientallen jaren, maar beoogt een iteratief proces waarbij onderwijs en overheid met elkaar bekijken of zaken actueel en bij de tijd zijn. Wij stellen wendbaarheid in het onderwijssysteem voor en doen een aantal voorstellen.

De heer **Beertema** (PVV): Voorzitter. Ik denk dat wij dit moment moeten markeren. Dit is de eerste keer dat er in een debat wordt gesproken over de komende grote onderwijsvernieuwing, die wordt geïnitieerd door VVD en PvdA. Wij zullen het allemaal weten. Naar aanleiding van de diefstal en verspreiding van examens in mei 2013 heeft het ministerie besloten de examenketen te evalueren. De zwakste plekken zijn de ontwikkelfase, met name de uitwisseling met de leden, de vaststellingsfase, de aangetekende post en de fase van opslag op de verschillende locaties. Naar mijn weten is dat nooit anders geweest, maar op het Ibn Ghaldoun is het totaal uit de hand gelopen. Het gevolg was een

diepgaande evaluatie van de keten, het speuren naar zwakke plekken en het dichtregelen van de gaatjes. Die gaatjes zullen er altijd zijn. Desondanks vragen wij de Staatssecretaris om met ons te delen hoe hij de fraudegevoeligheid van de examenketen praktisch denkt te beperken. Het Ibn Ghaldoun was verantwoordelijk voor het grootste probleem dat wij in ons examenstelsel hebben gehad. Het heeft ons mooie examenstelsel enorm gecorrumpeerd. Op welke manier worden het Ibn Ghaldoun en het bestuur op dit moment gemonitord? De school heeft nu een andere naam, De Opperd, en zet het islamitisch onderwijs onder een protestants-christelijk bestuur voort. Wat is de stand van zaken rond de schuldenpositie en de personeelssituatie?

Wij hebben waardering voor de zelfevaluatie van de inspectie. Daaruit zijn belangrijke inzichten ontstaan. De belangrijkste vinden wij dat er situaties zijn die vragen om integraal toezicht waarin de gehele context van de school wordt meegenomen. Afvinklijstjes volstaan dan niet meer, als die al ooit hebben volstaan. Mijn ongemak is dat dit veel wijsheid, ervaring, inzicht en ook strategisch handelen van de betrokken inspecteurs vergt. Dat zijn nogal wat competenties. Zijn er voldoende inspecteurs die daarover beschikken? Zo niet, kan daaraan gewerkt worden?

Het examen Duits op het havo en het vwo hoort al jarenlang tot de slechtst gemaakte examens. Het gaat geloof ik om een periode van negen jaar. Dat vind ik vreemd. Wat zegt dit over de kwaliteit van het onderwijs in Duitse taal- en letterkunde? Wat zegt dit over de kwaliteit van de docenten? Graag een reactie van de Staatssecretaris.

Het eindexamen Nederlands lag ook onder vuur. Hoogleraren vinden het examen Nederlands in 2013 ver onder de maat. Dat is niet te wijten aan het CvTE of Cito. Het probleem is veel inhoudelijker van aard. Je hoort steeds gemopperd dat getoetst wordt op leesvaardigheid, terwijl schrijfvaardigheid het probleem is. De inrichting van het examen, dus de opdracht van het ministerie, lijkt mij dan niet goed. Het ligt toch voor de hand om juist het onderdeel schrijfvaardigheid mee te toetsen? Graag een reactie van de Staatssecretaris.

De belangrijkste conclusie uit de Examenmonitor was dat het hoger leggen van de lat een positief effect heeft. Ik zeg met trots dat dit uit het kabinet-Rutte I komt. Wij hebben daar samen met het CDA en de VVD aan bijgedragen. Ondanks de aangescherpte eisen zijn tegen alle verwachtingen in de slagingspercentages omhooggegaan. Dat vind ik hartstikke mooi. Voorafgaand aan de invoering van de strengere exameneisen waren er grote zorgen, ook in de media, dat de slagingspercentages enorm zouden dalen. Het tegenovergestelde is het geval.

Het structurele probleem van de slordige correctie in havo, vwo en vmbo blijft onderbelicht. De waarde van een diploma valt of staat met het vertrouwen, het civiel effect. De fraudes hebben ons dat geleerd. Maar ook bij de beoordeling van het examenwerk gaat veel mis. Eindexamens moeten volgens de wet dubbel worden nagekeken; de eerste keer door de eigen docent en vervolgens net zo volledig en nauwkeurig door een vakcollega van een andere school. Die check door een tweede corrector is hard nodig, want docenten kijken hun eigen leerlingen soms onverklaarbaar toegeeflijk na. Dit blijkt ook uit het onderzoeksrapport van Cito. De onderzoekers lieten onafhankelijke derde correctoren ruim 600 examens van verschillende vakken uit 2011 van vmbo, havo en vwo opnieuw nakijken. De cijfers werden vervolgens vergeleken met de cijfers van de eigen docenten. Voor elk van de onderzochte vakken bleek het cijfer van de eigen docenten hoger. Dat vind ik verontrustend. Als docenten geschiedenis hun eigen havoleerlingen nakijken, krijgt 77% een voldoende. Bij onbekende beoordelaars zakt dat percentage naar 47%. Dat betekent dat ruim 8.000 kandidaten geschiedenis extra een onvoldoende zouden halen voor de centrale eindtoets. Het verschil wordt niet veroorzaakt door gebrek aan discussie tussen de correctoren, want ook bij overleg over de puntentoekening valt het cijfer nog steeds lager uit. Het

gemiddelde cijfer voor het havo-examen geschiedenis keldert dan van een 7,1 naar een 5,4.

De onderzoekers van Cito verwijten de docenten nogal wat. Er wordt gesproken over een gebrek aan integriteit en een opportunistisch-strategisch beoordelingsgedrag. Dat is niet goed. Tweede correctoren zijn dus onmisbaar voor een betrouwbaar en eerlijk examencijfer. Men doet het nakijkwerk echter steeds slordiger. Twee op de drie tweede correctoren keken in 2011 niet na volgens de regels. In 2005 was dat slechts 35%. Hoe denkt de Staatssecretaris over de mogelijkheid om afstand tussen de opleidingen en de examinering te creëren? Draai de correctievolgorde om. Dat kost niks, alleen de logistiek verandert. Eerst kijkt een docent van een andere school het werk na. Dat zijn de vreemde ogen die dwingen. Pas daarna is de eigen leerkracht aan de beurt. Ook de Onderwijsraad raadt deze omkering aan. Het levert veel op en het kost weinig.

De heer **Rog** (CDA): Voorzitter. Ik heb naar aanleiding van de brieven van de bewindslieden een aantal vragen. Er is een reactie gekomen op de ontheffing voor de tweede vreemde taal in het voortgezet onderwijs. Voor havo en gymnasium is er geen verplichte vreemde taal, maar wel voor het atheneum. Wel geldt een kan-bepaling als een leerling voldoet aan een aantal eisen, of eigenlijk zwaktes. Daardoor heeft hij de mogelijkheid om geen tweede vreemde taal te volgen. Ziet de Staatssecretaris, met het CDA, dat het een vreemde constructie is dat alleen op het atheneum de tweede vreemde taal verplicht is en niet op havo en gymnasium? Waarom houden wij die uitzonderingspositie in stand? Moeten wij niet uitgaan van het recht van de leerling, ook in het licht van de stelselwijziging die de PvdA en de VVD willen doorzetten, op een minder verplichtend curriculum en minder verplichte vastgestelde vakken?

Gisteren heb ik van de Staatssecretaris een brief over het gelijke speelveld bij de examens Nederlands gekregen, waarvoor mijn dank. Dat was geen heel lange maar wel een duidelijke brief. Tot mijn verbijstering lijkt het erop dat in het examen Nederlands schrijfvaardigheid geen rol meer zal spelen. Als dat de werkelijkheid is, wil ik graag een toelichting van de Staatssecretaris. Als dat niet de situatie is, blijft mijn punt dat er een ongelijk speelveld is voor examenkandidaten die op een computer het examen Nederlands maken en zij die dat met pen en papier doen. Graag een reactie van de Staatssecretaris, want het examen Nederlands is van groot belang.

Maatschappijleer is een belangrijk vak. Niet alleen omdat ik het zelf heb gedoceerd, maar ook omdat het van grote waarde is voor de totale vorming van jongeren. Na invoering van de nieuwe kwalificatie-eisen hebben studenten op het mbo geen resultaatsverplichting meer om te voldoen aan een bepaald niveau. Er is sprake van vrijblijvendheid. Kan de Minister aangeven hoe zij hierin staat en of zij, met het CDA, van mening is dat juist op het mbo de burgerschapsvorming een sterke borging in het curriculum vergt? Ik vraag de Staatssecretaris waarom maatschappijleer op havo en vwo geen zelfstandig vak meer is en er een combinatiecijfer met andere vakken wordt gemaakt.

Hoe denkt de Staatssecretaris over het initiatief van PvdA en VVD om examenleerlingen straks minder vakken te laten kiezen? Kan hij aangeven aan welke vakken hij zelf denkt? Kan hij in zijn antwoord het voornemen van het kabinet-Rutte I betrekken om ckv en anw af te schaffen als verplichte vakken en die te borgen in de eindtermen, de kerndoelen? De aandacht die hieraan gegeven moet worden kan ook via de andere vakken van het curriculum lopen.

Wij worden met regelmaat benaderd door wethouders, werkgevers en scholen die zich ernstig zorgen maken over de invoering van de rekentoets. De rekentoets zorgt ervoor dat mogelijk tienduizenden studenten, zeker op het mbo maar vermoedelijk ook leerlingen in het voortgezet onderwijs, hun diploma niet halen. Dat is een groot punt van zorg.

Scholen constateren dat het instroomniveau, zowel in het mbo vanuit het vo als in het vo vanuit het po, nog steeds onder de maat is. Wat is de stand van zaken? Zijn de bewindslieden bereid de verplichting te overwegen? Ik zeg dit in het licht van het belangwekkende pamflet van PvdA en VVD, waarin staat dat deze twee partijen met een meerderheid in de Kamer ervoor zullen zorgen dat er straks minder vakken verplicht getoetst worden.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Voorzitter. Examens moeten van hoge kwaliteit zijn. Ze zorgen voor het zogenaamde civiel effect, dat inhoudt dat de maatschappij weet wat een diploma waard is. Daarmee moet je niet rommelen. Wat vindt het kabinet van het advies van de Onderwijsraad uit 2010 inzake examens, om terughoudend te zijn met allerlei ervaringscertificaten? Die kunnen voor een vervuiling van de waarde van een diploma zorgen.

Over de schoolexamens is nogal discussie. De heer Ben van der Hilst van het Centrum voor Nascholing van de Universiteit van Amsterdam heeft daar begin dit jaar interessante dingen over geschreven in het Onderwijsblad. Hij schrijft dat het strenge inspectietoezicht op de verschillen tussen centraal examen en schoolexamen zorgt voor een rigide houding. Daarnaast wordt er ongelofelijk veel getoetst. Op sommige scholen kent het Programma van Toetsing en Afsluiting (PTA) wel 150 toetsmomenten. Zo'n PTA wordt bovendien jaren van tevoren vastgesteld waardoor het ook nog eens onmogelijk wordt om in te spelen op de actualiteit of op differentiëring. Van der Hilst heeft ook kritiek op de toetscultuur die hiermee samenhangt: alles moet maar continu getoetst worden en dan het liefst nog vergeleken met andere scholen, zodat wij toffe ranglijstjes kunnen maken. Hij noemt de schoolexamens als een voorbeeld van die cultuur. Wat vroeger een overhoring heette, krijgt nu de status van een examen, inclusief examencommissie en formele herkansing. Een onderwijssysteem dat draait om toetsen redt het niet.

Daarnaast is er het rapport over de levende talen, Effecten van sturing op discrepantie tussen de cijfers van het centraal examen en het schoolexamen bij de talen. Kent de Staatssecretaris dit rapport? Er staan interessante aanbevelingen voor het omgaan met het schoolexamen in. Twee aanbevelingen wil ik eruit halen. De eerste is: geef een relatieve weging aan de indicator schoolexamen en centraal examen; kijk dus niet per school maar per vak. De tweede is: ontwikkel een landelijke richtlijn schoolexamen voor de talen. Wat vindt de Staatssecretaris hiervan?

In 2009 stelde ik reeds Kamervragen over de neoliberale insteek van het eindexamen economie. Ondanks de crisis ging men in de examens doodleuk verder met de verheerlijking van de vrije markt en het negeren van economische theorieën die daar niet mee strookten. Een voorbeeld van de inhoud van de examens van 2012 is dat aan leerlingen wordt gevraagd om aan de hand van het aantal bijstandsuitkeringen in de loop van de jaren de conjunctuur in Nederland te beschrijven. Is de Staatssecretaris het met mij eens dat deze vraagstelling ten onrechte de bewering behelst dat het aantal bijstandsuitkeringen een aanvaardbare conjunctuurbarometer is? In feite is de conjunctuur een complex verschijnsel. Kan de Staatssecretaris hierop reageren? Ik houd mij hier sinds 2009 mee bezig. Economie moet een breed en goed vak zijn, dat verschillende economische theorieën onderwijst en niet een bepaalde theorie, waarvan vooral de Staatssecretaris gaat glimlachen, maar die natuurlijk veel te beperkt is. Voor Nederlands is een syllabuscommissie ingesteld. Haar onderzoek loopt, dus daar kan de Staatssecretaris vandaag waarschijnlijk nog weinig over zeggen. Wat mij verbaasde is dat in de brief van 8 oktober terloops staat dat spelling en samenvatting vanaf 2015 geen deel meer uitmaken van het centraal examen Nederlands. Wie heeft dit beslist? Hoe is dit gegaan? Wat komt hiervoor in de plaats? Wordt nu helemaal niet meer

gecontroleerd op spelling? Vindt het kabinet dat prima? Dat gaat toch ver. Graag een reactie.

Hoe staat het met de inmiddels beruchte rekentoets? Ook daarnaar wordt allerlei onderzoek gedaan. Vorige week is hierover een motie van mevrouw Jadnanansing aangenomen. Misschien kan de Minister zeggen hoe zij omgaat met de rekentoets bij het mbo-2? Daar ligt de toets erg moeilijk.

De eisen voor de examens zijn verhoogd en toch is een groter aantal leerlingen geslaagd. Dat is mooi, zeg ik in eerste instantie. Sluit de Staatssecretaris uit dat de normering achteraf is gecorrigeerd om het resultaat te flatteren? Die geruchten hoor ik vanuit het onderwijs regelmatig. Als de normering maar handig genoeg wordt aangepakt, kan men ervoor zorgen dat bijvoorbeeld altijd 95% van de leerlingen slaagt. Sluit de Staatssecretaris uit dat dit gebeurt?

Tot slot vraag ik om een update over de examenfraude. De Minister is nog bezig met het onderzoek naar het roc van Amsterdam. Ik heb zelf vragen gesteld over de Haagse Hogeschool. Deze school is een hbo en valt misschien buiten de orde, maar het gaat in beide gevallen om examenfraude. Ik hoor graag hoe het ervoor staat.

De **voorzitter**: Er zijn twee interrupties afgesproken, maar ik stel voor dat men ook mag interrumperen in mijn bijdrage.

Voorzitter: Van Meenen

Mevrouw **Jadnanansing** (PvdA): Voorzitter. De waarde van examens valt of staat met de betrouwbaarheid van de examinering. Dit betekent dat examens valide moet zijn en dat de afname van examens vlekkeloos moet lopen. Examenfraude zoals bij Ibn Ghaldoun en bij het roc van Amsterdam ondergraven de maatschappelijke waarde van de diploma's die scholen uitreiken. Dit geldt eveneens voor de vakinhoudelijke vragen over examens, kennis, inzicht en vaardigheden van de examenkandidaten. Ik verwijs naar alle e-mails en brieven die we hierover hebben ontvangen. Over de taal- en rekentoetsen heeft de afgelopen tijd discussie gewoed. De heer Rog sprak er ook over. Elementaire reken- en taalvaardigheid zijn van belang voor het functioneren van jonge mensen in de samenleving en op de arbeidsmarkt. Wij willen echter jongeren niet de pas afsnijden om een diploma te halen. De commissie-Steur beraadt zich op een advies over de rekentoets en dat wachten wij af. Ondertussen heeft de Kamer de motie-Jadnanansing aangenomen, die aandringt op een onderscheid tussen een arbeidsmarkt- en een doorstroomdiploma. Betreft de commissie deze motie in het advies?

De Minister en de Staatssecretaris zijn voortvarend aan de slag gegaan met maatregelen om het risico op examenfraude in te dammen. Vanaf 2014 worden de examens nog maar vier dagen voor het eerste centrale examen bij de scholen bezorgd. Mbo-scholen moeten straks hun schoolexamens extern gaan inkopen of extern laten valideren. Biedt externe validering voldoende waarborgen om fraude bij de afname te voorkomen? Kan de Minister op dit punt nader toelichten welke lessen zij trekt uit de examenfraude bij het roc van Amsterdam?

Examinering moet de geboekte leerresultaten inzichtelijk maken. Daar heeft onze arbeidsmarkt behoefte aan. Ik blijf erop hameren dat de resultaten niet alleen betrekking hebben op kennis of cognitieve vaardigheden, maar ook op praktische vaardigheden. Die laatste vaardigheden gelden zeker voor het beroepsonderwijs. Examinering in het vmbo en mbo moet beter recht doen aan de beoordeling van praktische vaardigheden. Ik begrijp dat toetsen voor praktische vaardigheden niet in een zucht en een vloek zijn ontwikkeld, maar gaan de Minister of de Staatssecretaris stappen zetten om de examens van het vmbo en het mbo meer recht te laten doen aan de praktische vaardigheden van de beroeps-

praktijk? Welke stappen zijn dat? Op welke termijn denken zij dat de examens relevante praktische vaardigheden echt kunnen toetsen? Ik wacht met spanning het antwoord af.

Mevrouw **Straus** (VVD): Mevrouw Jadnanansing vraagt naar de examinering van de praktijkvaardigheden in het vmbo. Zij is afgelopen week mee geweest naar EuroSkills. Wij hebben daar gesproken met de directeur van WorldSkills. WorldSkills heeft een set met standaarden voor de tientallen beroepen, die het in competitie brengt. Die standaarden zijn wereldwijd ontwikkeld en geven de mogelijkheid om in alle landen op dezelfde manier tegen deze beroepen aan te kijken. Is mevrouw Jadnanansing het met mij eens dat het interessant kan zijn om te bekijken of deze vertaald kunnen worden naar de Nederlandse situatie en wellicht als basis voor de examens kunnen dienen?

Mevrouw **Jadnanansing** (PvdA): Het is mooi dat we dit hier even kunnen bespreken. De heer Beertema was ook bij het werkbezoek. Wij hebben inderdaad fantastische resultaten gezien: negen gouden medailles voor Nederland voor beroepsvaardigheden, van schoonmaken tot techniek en alles ertussenin. Geweldig. Het is jammer dat er in Nederland zo ontzettend weinig aandacht is voor deze geweldige jongeren met hun fantastisch vakmanschap.

Mijn antwoord op de vraag van mevrouw Straus is: jazeker. Ik heb gezien wat dit met zich meebrengt en hoe fantastisch het kan zijn als wij die standaarden hebben. Ik ben zeer bereid om hier verder met mevrouw Straus over te praten, misschien ook met de heer Beertema, om te bekijken hoe EuroSkills en de vertaling daarvan in het Nederlandse curriculum kunnen worden geplaatst.

Ik ga verder met de ontwikkeling en invoering van de nieuwe beroepsgerichte vmbo-programma's. Wij krijgen heel veel e-mails en telefoontjes waarin wordt gezegd dat dit een ingrijpende en grootschalige innovatie in het vmbo is. Wat gaat de Staatssecretaris doen om ervoor te zorgen dat scholen en docenten goed worden toegerust voor deze nieuwe programma's? De nieuwe beroepsgerichte programma's bestaan uit profiel- en keuzedelen waarbij scholen voor leerlingen een passend aanbod kunnen samenstellen. Wij krijgen het signaal dat om deze profiel- en keuzedelen onderwijskundig optimaal te kunnen inzetten, meer flexibiliteit in de examinering gewenst is dan nu mogelijk is. Ik krijg graag een reactie van de Staatssecretaris. Het in samenwerking met het georganiseerde bedrijfsleven inrichten van een examenbank voor beroepsgerichte examens kan een oplossing bieden. Welke maatregelen gaat de Staatssecretaris treffen om scholen en leerlingen de gewenste flexibiliteit en examinering van de nieuwe programma's te bieden? Uit de jaarverslagen van het College voor Toetsen en Examens lijkt het of het met de validiteit van de examens heel erg in orde is. Dat is mooi, maar verhoudt zich niet tot de vele signalen die wij krijgen dat het niet zo gesmeerd loopt. Zie alleen al de vakinhoudelijke klachten van de hoogleraren Nederlandse taalkunde. Ook de errata bij examens voor de exacte vakken schieten hun doel voorbij als het telkens waslijsten worden. Een erratum of twee errata kan nog, maar het is voor docenten die de examens moeten corrigeren heel erg veel. Een van de docenten mailde mij dat hij horendol wordt van die errata en het bijbehorende verkeersplan. Is de Staatssecretaris bereid het College voor Toetsen en Examens aan te sporen om vakinhoudelijke kritiek meer serieus te nemen en niet, zoals naar aanleiding van de gestelde feitelijke vragen, met procedurele argumenten te komen? Neem de vakinhoudelijke kritiek serieus. De hoogleraren, die daarvoor hebben gestudeerd, mailen ons niet voor niets van alles. Het gaat er niet alleen om wat de Kamer vindt, maar ook om wat anderen ons als signaal meegeven.

De validiteit van examens wil zeggen dat een goed resultaat voor het examen garandeert dat een eindexamenkandidaat het vak goed beheerst. Een slecht resultaat voor een examen garandeert dat de examenkandidaat het vak slecht beheerst. Het mag dus niet gebeuren, zoals nu lijkt, dat goede leerlingen slechte examens maken en slechte leerlingen goede. Ik wil graag dat in 2016 in het Onderwijsverslag een positief oordeel over de validiteit kan worden geveld. Niet omdat het College voor Toetsen en Examens een tekst met die strekking heeft aangeleverd, maar omdat geluisterd wordt naar de vakinhoudelijke kritiek vanuit het veld. Die mag niet genegeerd worden. De validiteit is dan pas echt op orde. Kan de Staatssecretaris dat beloven?

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Misschien kan mevrouw Jadnanansing mevrouw Straus nog even helpen. Die had een wat onduidelijk antwoord op onze vragen over de notitie van de PvdA en de VVD waarin staat dat er minder vakken in het voortgezet onderwijs moeten komen. Het is ons nog niet duidelijk wat precies het voorstel is. Gaan wij van veertien naar twaalf of van veertien naar tien vakken? Wanneer kunnen wij iets verwachten en wat is het voorstel?

Mevrouw **Jadnanansing** (PvdA): Deze vraag had ik van de heer Van Dijk verwacht. Wij zouden geen coalitie zijn als wij niet hadden besproken hoe wij deze vragen beantwoorden. Het antwoord van mevrouw Straus is een prima antwoord, waar ik volkomen achtersta. Ik hoef dat niet te herhalen.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Dat is een beetje teleurstellend. Ik geef mevrouw Jadnanansing de kans om de zaak te redden. Mevrouw Straus zei dat er een uitwerking komt en dat zij het eigenlijk niet weet. Is dat het antwoord waar mevrouw Jadnanansing zich bij aansluit? Zij kan ons verblijden met een duidelijk plan. Wanneer komt de coalitie met de uitwerking van het voorstel voor minder vakken?

Mevrouw **Jadnanansing** (PvdA): Bij de discussie in De Balie waren veel docenten en mensen uit het onderwijsveld die positief waren, ook over het feit dat de Kamer naar het veld luisterde. Het is heel onparlementair wat ik nu ga zeggen, maar ik meen het in alle oprechtheid. Jullie kennen mij. Ik ben holistisch, zoals de heer Beertema dat noemde. Ik ben van naar elkaar luisteren, van samen leren. Wij kregen van het veld terug dat het de discussie in De Balie vreselijk vond, omdat politici zich met elkaar bezighielden en niet met de zaal, de commentaren en de kritieken van het veld. Wij bewijzen onszelf een dienst als wij de discussie met elkaar voeren. Ik weet dat de heer Van Dijk dat ook wil. Mevrouw Straus heeft heel goed aangegeven wanneer en hoe dat kan gebeuren.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Ik voel mij zeer aangesproken. Mevrouw Jadnanansing zegt zeer terecht dat wij van de commissie-Dijsselbloem hebben geleerd dat wij het onderwijs niet lastig moeten vallen met allerlei grootse plannen, die vooral in de politiek maar niet in het onderwijs draagvlak hebben. Het moet echter geen escape zijn om weg te komen van de legitieme vraag van de oppositie. Ongeveer een maand geleden verscheen in de Volkskrant een stuk over het plan waarin stond dat de coalitie eruit was en wat er in het onderwijs gedaan gaat worden. Het ANP en websites schreven: minder vakken in het voortgezet onderwijs. PvdA en VVD leggen nu de bal terug met het antwoord dat zij het allemaal gaan uitwerken. Dat is niet sterk. Duisenberg zei in De Balie: wij gaan dit doen! Als wij vervolgens vragen wat de coalitie gaat doen, zegt zij dat zij het nog niet weet. Dat is toch gek?

Mevrouw **Jadnanansing** (PvdA): Nee hoor, dat is helemaal niet gek. Ik blijf bij mijn eerste antwoord. Het is goed dat wij het gesprek aangaan en

dat het niet volledig is dichtgetimmerd. Het is niet het antwoord dat de heer Van Dijk wenst, maar wel het antwoord dat ik wens te geven.

De heer **Rog** (CDA): Het is goed dat mevrouw Jadnanansing zich kwetsbaar opstelt. Dat is een heel andere opstelling dan die van de heer Duisenberg. Hij zei: wij hebben een meerderheid, wij gaan het doen, wij hebben met negen mensen uit het onderwijs gesproken, dat is voor ons voldoende draagvlak en wij voeren dit uit. Neemt mevrouw Jadnanansing daar afstand van? Zegt zij dat je een breder draagvlak moet creëren als je een stelselwijziging wilt, dan het draagvlak dat je hebt als je een keer een gesprek voert met negen mensen die in het onderwijs werken? Neemt zij afstand van de heer Duisenberg die zegt dat PvdA en VVD dit gaan uitvoeren?

Mevrouw **Jadnanansing** (PvdA): Wij hebben met veel meer dan negen mensen gesprekken gevoerd. Die negen mensen staan echter wel symbool voor het gehele onderwijsveld. Nu lijkt het alsof wij alleen op een namiddag die negen mensen hebben gehoord. Wij werken er al een tijd aan. Ik snap dat de heer Rog boter bij de vis wil, maar mevrouw Straus heeft terecht gezegd dat wij nog op de beleidsreactie wachten en vervolgens het gesprek aangaan. Dat gesprek kan in de Kamer geagendeerd worden. Wij hebben echter wel tegen de negen leerkrachten gezegd dat wij hiermee verdergaan. Het zou raar zijn als ik nu opeens zeg dat wij dat niet doen.

De heer **Rog** (CDA): Het wordt er niet duidelijker op. «Verdergaan» lijkt op een aanzet tot een discussie en daarvoor is wel degelijk een breder draagvlak. De heer Duisenberg zei echter: wij gaan dit uitvoeren, wij hebben de meerderheid en dit is wat wij gaan doen. Klopt dat niet?

Mevrouw **Jadnanansing** (PvdA): Nogmaals, ik sta achter dit plan en de afspraken die wij met de negen mensen hebben gemaakt. Mevrouw Straus gaf aan dat wij op de beleidsreactie van de Staatssecretaris wachten, die straks ook antwoord op een aantal vragen zal geven. Daarna gaan wij graag het gesprek aan, op basis van de afspraak daarover met die negen mensen. Wij kunnen nu niet zeggen dat wij het helemaal anders doen en er geen zin meer in hebben. Zeker niet. Dit is waar wij voor staan en waar wij voor gaan.

De heer **Beertema** (PVV): Ik ontken niet dat er een aantal sympathieke dingen in het plan staan. Ik ben alleen zo bang dat vanuit Den Haag een heleboel wordt opgelegd aan het onderwijsveld, wat nauwelijks voldragen is. Er wordt gesproken met negen betrokken leerkrachten. Dat zullen ongetwijfeld toppers zijn, maar de realiteit is dat niet iedereen in het onderwijs een topper is. Ik houd het er toch op dat dit een stelselwijziging wordt en dat die er komt. Ik vind al dat gepraat en gediscussieer en dat samen denken en eraan werken heel mooi, maar welke ruimte heeft de heer Duisenberg in dat debat gelaten? Ik zie die ruimte niet. Als mevrouw Jadnanansing bedoelt dat wij daadkrachtig moeten doorpakken, laten wij dat dan meteen doen, en het gesprek en gezever in de polder overslaan, want het gaat toch gebeuren. Geef daar nou eens klaarheid over. Gaat het wel gebeuren zoals de heer Duisenberg zegt, of is er zoveel ruimte dat het plan na consultering van het veld misschien wordt afgeschoten?

Mevrouw **Jadnanansing** (PvdA): Tot aan de begrotingsbehandeling voeren we nog veel gesprekken, ook met die negen mensen en andere mensen uit het veld. Het stopt niet. Dit is het begin van een groter geheel. Ik stel voor dat wij het er nog eens uitvoerig over hebben als wij de beleidsreactie van de Staatssecretaris hebben. Laten we nu niet alles al dichtgooien vanuit boosheid of iets dergelijks. Dat proef ik een beetje.

Nogmaals, vanuit het zogenaamde holistische perspectief is het geweldig dat wij met het onderwijsveld in gesprek zijn gegaan, dat wij hebben gehoord wat de knelpunten en belemmeringen zijn en dat men zegt dat de politiek er wat aan moet doen.

De heer **Beertema** (PVV): Ik heb ook gesprekken gevoerd, onder andere met de heer Westerveld. Die constateert dat een van de grootste problemen is dat leraren niet eens de competenties bezitten die zij moeten hebben en uitoefenen. Dat is een gegeven. Ik schrik enorm van de politieke draagkracht. Ik zeg dit niet in de sfeer van een verwijt of een ruzie, maar door de politieke realiteit van de heer Duisenberg die gebruik wil maken van de parlementaire meerderheid. Gaan PvdA en VVD dat doen? Wordt het het plan zoals het er nu ligt, met wat aanpassingen hier en daar naar aanleiding van de reacties?

Mevrouw **Jadnanansing** (PvdA): Nogmaals, ik wil die uitspraak nog niet doen. Wij zijn nog in gesprek.

Voorzitter: Jasper van Dijk

De heer **Van Meenen** (D66): Waarom is het in dit verband zo belangrijk wat de Staatssecretaris ervan vindt? Waarom is die beleidsreactie nodig? Het is van tweeën een. Waarom wordt niet gewoon naar het veld geluisterd en gedaan wat daaruit komt? De Kamer is tenslotte leidend.

Mevrouw **Jadnanansing** (PvdA): Iedereen heeft voorstellen gedaan, vragen gesteld en gevraagd wat de Staatssecretaris ervan vindt. Ik vind dat niet raar. Wij vragen in hoeverre de Staatssecretaris hier oren naar heeft.

De heer **Van Meenen** (D66): Stel dat de Staatssecretaris een aantal bezwaren of bedenkingen tegen dit plan heeft. Wat gaat de coalitie dan doen? Wie geeft mevrouw Jadnanansing het primaat: de docenten of de Staatssecretaris?

Mevrouw **Jadnanansing** (PvdA): Dat is een gewetensvraag. Ik wil een goed gesprek met de Staatssecretaris, de docenten en de coalitiepartner en dan komen wij er hoop ik uit.

De heer **Van Meenen** (D66): Het valt mij op dat mevrouw Jadnanansing de andere partijen in de Kamer niet noemt. Ik laat dat maar even lopen. Dat heeft zij vast niet zo bedoeld.

Voorzitter: Jadnanansing

De vergadering wordt geschorst van 11.26 uur tot 11.38 uur.

De **voorzitter**: Eerst zal de Minister de aan haar gestelde vragen beantwoorden en kunnen de leden meteen interrumperen. De Minister heeft daarna «permissie» om weg te gaan. Vervolgens krijgt de Staatssecretaris het woord.

Minister **Bussemaker**: Voorzitter. Ik dank u voor uw coulance. Mevrouw Straus en mevrouw Jadnanansing vroegen naar het gebruik van WorldSkills en het betrekken van het bedrijfsleven bij examinering. De inhoud van de examens wordt bepaald door de kwalificatiedossiers, maar de scholen bepalen zelf hoe zij de examens vormgeven. Dat hangt af van de kwalificatie, de eisen en de standaarden voor de examenkwaliteit. De beoordeling van het examen moet dus passen bij de inhoud van het examen. Men is verplicht om bij de examinering van elke opleiding het

bedrijfsleven of het afnemende veld te betrekken. In de standaarden is bepaald dat in ieder geval delen van het examen moeten plaatsvinden in de reële beroepspraktijk, dat het beroepenveld betrokken moet worden bij de examinering en dat de afname en beoordeling als realistisch moeten worden ervaren. Een deel of zelfs het gehele examen kan bijvoorbeeld plaatsvinden in een leerbedrijf of iemand uit het bedrijfsleven is betrokken bij de beoordeling van het examen.

De WorldSkills-standaarden kunnen een inspiratiebron zijn en bij examinering gebruikt worden. Er kunnen echter ook redenen zijn om WorldSkills-standaarden niet te gebruiken, bijvoorbeeld omdat ze niet goed aansluiten bij het betreffende examen en de manier waarop men dat normaal vormgeeft. Ik vind het heel leuk om te horen dat een deel van de commissie bij EuroSkills geweest is. Ik ben vorig jaar geweest en het heeft mij ook zeer geïnspireerd. Ik wil er echter voor waken dat wij, hoe sympathiek WorldSkills ook is en hoe mooi wij het ook vinden, WorldSkills verplicht gaan onderbrengen bij de examenafname. De WorldSkills-standaarden zijn namelijk vrij rigide. Een verplichting verhoudt zich niet tot de gewenste flexibiliteit waarover mevrouw Straus sprak en die ik zeer met haar deel. Ik wil meer flexibiliteit in het kwalificatiedossier en de examinering brengen. Daarover hebben wij het bij een wetgevingsoverleg gehad. Het is van groot belang dat men delen van het examen in de praktijk kan doen en dat WorldSkills als inspiratie en niet als verplichting wordt gebruikt. Ik vind het wel interessant om WorldSkills onder de aandacht te brengen waar ik kan.

Mevrouw Jadnanansing, de heer Rog en de heer Van Dijk stelden vragen over de rekentoets, met name op mbo-2-niveau. De Kamer heeft tijdens een eerdere discussie over de rekentoets gezegd dat studenten niet de dupe mogen worden van rekenonderwijs dat nog niet op orde is. Wij hebben vervolgens de commissie-Steur gevraagd om te komen met een advies over een tijdelijke maatregel, zodat wij de rekentoets goed vorm kunnen geven. Wij wachten dit advies af. Daarna krijgt de Kamer hierover een brief van ons.

Wij hebben ook geconstateerd dat er een structurele groep studenten is voor wie het niet mogelijk is om de referentieniveaus te halen, zelfs niet als zij hun gehele schoolloopbaan goed rekenonderwijs hebben gevolgd. In juni jongstleden hebben de Staatssecretaris en ik een brief over taal en rekenen gestuurd waarin wij toezeggen dat wij, los van het advies van de commissie-Steur, verkennen wat voor deze groep studenten de mogelijke oplossingen voor doorstroom en vervolgonderwijs zijn. In die verkenning nemen wij mee of het onderscheid tussen een arbeidsmarktdiploma en een doorstroomdiploma op mbo-2-niveau een oplossing is. Die verkenning vindt plaats samen met de VO-raad, de MBO Raad en de Vereniging Hogescholen. De Staatssecretaris en ik komen hierop terug in de brief over taal en rekenen die wij later dit jaar naar de Kamer sturen. Er ligt ook een directe relatie met de groep kwetsbare jongeren in het mbo, over wie wij vanmiddag nog debatteren.

De heer Rog vroeg naar burgerschap op het mbo. Aandacht voor loopbaan en burgerschap zijn heel belangrijk op het mbo, want de studenten hebben de vaardigheden van deze onderdelen nodig voor het functioneren in de samenleving. Toevallig heb ik vorige week een les over burgerschap bijgewoond en deels gegeven. Dan zie je hoe belangrijk het voor deze groep leerlingen is om te reflecteren op wat er in de wereld gebeurt en op de manier waarop die wereld Nederland binnenkomt. Het is belangrijk dat er vragen worden gesteld over de manier waarop wij in Nederland met elkaar omgaan. Omgaan met burgerschap kan in een apart vak worden ondergebracht, maar ook onderdeel van andere lessen zijn. Ook hier wil ik geen nieuwe rigiditeit maar flexibiliteit. Voor opleidingen op het gebied van maatschappelijk werk of veiligheid geldt dat de studenten midden in de samenleving staan en dat burgerschap goed met de vakken kan worden verbonden. Studenten moeten aantonen dat zij

voldoen aan de inspanningsverplichting die geldt voor het onderdeel loopbaan en burgerschap. Het is een heel belangrijk onderdeel van het mbo, net als de examenvakken taal en rekenen.

De heer **Rog** (CDA): Het is goed dat de Minister aangeeft dat ook deze leerlingen zich breed moeten vormen en dat burgerschap daarvan een belangrijk onderdeel is. Ik waardeer dat. Is de Minister het met mij eens dat het allemaal nogal vrijblijvend is opgesteld en dat in de kwaliteits- of prestatieafspraken die de Minister maakt weinig aandacht is voor burgerschapsvorming? Wanneer scholen zich niet aan de afspraken houden, komen ze daarmee weg. Op andere vlakken zijn er allerlei verplichte toetsen en moeten ze aan kerndoelen voldoen, maar voor burgerschapsvorming geldt *laissez faire*.

Minister **Bussemaker**: We moeten twee dingen uit elkaar houden. Dat het geen examenvak is, betekent niet dat scholen er gemakkelijk mee om kunnen gaan. Het is ook niet zo dat wij helemaal niet naar de kwaliteitsafspraken kijken. Bij het maken van kwaliteitsafspraken wordt niet naar vakken gekeken, ook niet naar examenvakken, maar naar wat een school toevoegt aan de leerwinst voor leerlingen. De inspectie toetst wel degelijk of scholen er aandacht aan besteden, ook al is het geen examenvak. Het is een integraal onderdeel van de toetsing. Je kunt het vergelijken met keuzedelen. Ook die zijn een integraal onderdeel van de mbo-opleiding, ook al zijn ze geen onderdeel van het examen.

De heer Van Dijk en mevrouw Jadnanansing vroegen naar de examenfraude bij het roc van Amsterdam. Wij hebben het daarover eerder gehad en ik heb toen mijn verontwaardiging laten blijken. Ik heb laten weten dat het roc van Amsterdam adequaat heeft gehandeld en verbetermaatregelen heeft genomen. De inspectie heeft in september een onderzoek gedaan naar de stand van zaken van de verbetermaatregelen en is tevreden. Het onderzoek naar de examenfraude loopt nog en is in handen van de politie en het Openbaar Ministerie. Om het onderzoek niet te belemmeren, kan ik over dat deel geen verdere uitspraken doen. Ik verwacht van alle mbo-opleidingen dat zij hun examinering op orde hebben. Dat begint bij goede examenprotocollen en -procedures. Ik heb daarover op 14 maart een brief aan alle mbo-instellingen gestuurd. Wij hebben een handreiking gegeven voor de manier waarop instellingen beter met examenprotocollen en -procedures en de beveiliging van examens om moeten gaan. De techniek staat echter niet stil en wij komen steeds voor nieuwe uitdagingen te staan. Daarom hebben wij in april een rondetafelgesprek gehad met vertegenwoordigers uit het middelbaar beroepsonderwijs, het hoger onderwijs, studenten en experts om te bekijken welke technologische ontwikkelingen relevant zijn voor examinering. Die ontwikkelingen brengen zowel nieuwe risico's als nieuwe mogelijkheden om kwalitatief beter en efficiënter te toetsen met zich mee. Met bijvoorbeeld digitaal examineren neemt de validiteit toe, omdat het mogelijk is meer leerdoelen te toetsen. Kortom, wij moeten gewaarschuwd zijn, maar ook bekijken hoe wij de techniek kunnen gebruiken. Het bewustzijn daarover moet worden vergroot.

Over de externe validering hebben wij tijdens het wetgevingsoverleg uitgebreid gesproken. Wij hebben eerder vastgesteld dat de kwaliteit van de mbo-examens van onvoldoende niveau is. Extern valideren kan helpen om die te verbeteren. Met de validering willen wij vooral een extra waarborg inbouwen, zodat ook deze examens van voldoende kwaliteit zijn. Deze aanpak is niet voldoende om examenfraude te voorkomen. In die zin halen wij de externe validering en de fraudeaanpak uit elkaar. De heer Beertema verwees naar Vreemde ogen dwingen, het advies van de commissie-Bruijn om de examenkwaliteit op het hbo te verbeteren. De lessen die wij daaruit mee kunnen nemen, gaan wij natuurlijk ook voor het mbo gebruiken. Ik ben met de heer Beertema van mening dat de aanpak

door professionals, zoals het advies Vreemde ogen dwingen, zowel de examenkwaliteit als ook de professionaliteit van de betrokken docenten kan verbeteren.

De **voorzitter**: Dank voor de beantwoording. Aan de gezichten van de collega's zie ik dat de vragen voldoende beantwoord zijn.

Staatssecretaris **Dekker**: Voorzitter. Eens kijken of ik net zoveel instemming van de commissie krijg als mijn collega.

Wij zitten al weer anderhalve maand in het nieuwe schooljaar. Het vorig schooljaar werd afgesloten met goed verlopen examens, niet alleen wat betreft de resultaten, waarover de Kamer binnenkort wordt geïnformeerd, maar ook wat betreft het aantal incidenten. In vergelijking met het jaar ervoor waren die niet noemenswaardig. Wij zijn blij met de manier waarop het is verlopen. Wij mogen best trots zijn op het Nederlandse examenstelsel. Nederland is een van de weinige landen die zo'n breed eindexamen voor alle vakken in het voortgezet onderwijs heeft en een goede combinatie kent van enerzijds schoolexamens, waarmee je andere dingen toetst dan met eindexamens, en anderzijds de centrale eindexamens, die voor alle leerlingen in het voortgezet onderwijs gelijk zijn.

De OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) die de stelsels bekijkt, is enthousiast over de manier waarop het in Nederland is geregeld. Ik citeer uit het rapport: «The Dutch evaluation and assessment framework stands out internationally as striking a good balance between school-based and central elements (...)». Het is goed om dit nog eens te onderstrepen.

Het eindexamen is een belangrijk ankerpunt voor de kwaliteit van ons onderwijs. Dit is enerzijds zo omdat er voor leerlingen veel vanaf hangt. Een diploma staat in Nederland ergens voor en leerlingen weten waar ze naartoe moeten werken om een diploma op een bepaald niveau te halen. Anderzijds is het goed dat er op stelselniveau een examen is. Het helpt om te bekijken hoe scholen het ten opzichte van elkaar doen. Het is ook belangrijk dat duidelijk is waar leerlingen aan het eind van hun schoolloopbaan moeten staan; wat moeten ze kunnen en kennen.

Er zijn veel verschillende vragen gesteld. Ik heb geprobeerd ze te rangschikken langs vier lijnen. Ik begin met de examenresultaten, de exameneisen en de systematiek van de beoordeling. Daarin pak ik ook het verschil tussen het centraal- en het schoolexamen mee. De tweede lijn bevat de antwoorden op de verschillende vragen over de kwaliteit van de inhoud van examens. Hoe komen ze tot stand? Hoe worden het vervolgonderwijs en vakgenoten daarbij betrokken? Men wilde ook iets meer weten over specifieke examens. De derde lijn gaat in op de discussie over flexibilisering, vermindering van vakken en toevoegingen aan het palet van eindexamens. Ik ga in op de toekomst en de manier waarop je dingen kunt veranderen. Ik sluit af met de vierde lijn over de specifieke casus van lbn Ghaldoun, de school die ons twee jaar terug zoveel ellende heeft gegeven.

De heer **Beertema** (PVV): Ik heb niets gehoord over de eerste en tweede correctie.

Staatssecretaris **Dekker**: Bij een van de twee eerste blokjes komt dat terug.

Binnenkort krijgen wij de eerste resultaten van het afgelopen jaar binnen. Ik wil er niet op vooruitlopen. Als de Examenmonitor definitief is, komt de informatie naar de Kamer. Ik kan wel wat zeggen over de resultaten van de voorgaande jaren, die definitief vaststaan. In die jaren is een aantal forse aanscherpingen doorgevoerd, zoals de verhoogde cse-eis, minimaal een 5,5 voor het centraal examen, en de strakkere kernvakkenregeling,

maximaal één 5 bij de kernvakken. In de debatten hierover riepen heel veel mensen moord en brand omdat er zo veel leerlingen zouden zakken en afvallen. Ik constateer dat dit niet is gebeurd. De resultaten van het eindexamen zijn omhoog gegaan en het aantal geslaagden is zelfs licht toegenomen.

De heer **Van Meenen** (D66): Dat klinkt geweldig, maar is het niet zo dat min of meer in de normering vaststaat dat er altijd eenzelfde aantal geslaagden is door de werking van N-termen? Is het geen relatief resultaat? Is het niet zo dat, ook al hadden we de exameneisen met 200% verhoogd, dit er nog steeds was uitgekomen? Is dit geen onderdeel van het systeem? Zo niet, kan de Staatssecretaris dit dan voor eens en altijd weerleggen?

Staatssecretaris **Dekker**: Het antwoord is ronduit nee. Met de N-term wordt er juist voor gezorgd dat de zwaarte en de beoordeling van centrale eindexamens door de jaren heen gelijk zijn, zodat je kunt zien of het examen beter of slechter is gemaakt. Dat is gebeurd. Ik beantwoordt hiermee ook de vraag van de heer Van Dijk of het examen achteraf niet gemakkelijker is gemaakt, om de leerlingen toch maar over het latje te laten springen. Dat is niet het geval. Als je aan scholen en leerlingen vraagt om beter hun best te doen, weten ze heel goed waar ze aan toe zijn. Met het verhogen van de norm doen ze beter hun best.

De heer **Van Meenen** (D66): Ik ga even mee in de redenering dat de N-term ervoor bedoeld is om ervoor te zorgen dat het niveau vergelijkbaar is met dat van de afgelopen jaren. Hoe stel je dan aan de hand van de resultaten van een steekproef onder leerlingen vast dat het niveau vergelijkbaar is?

Staatssecretaris **Dekker**: Het is een zeer ingenieus systeem. Er worden vakgenoten bij betrokken, docenten worden bevraagd, er wordt gekeken naar het examen en er wordt vooraf bepaald dat een examen moeilijker is dan het jaar ervoor en dat daarmee bij de correctie rekening gehouden moet worden. Zo wordt dat gekalibreerd. Ik nodig de Kamer uit om eens op bezoek te gaan bij het College voor Toetsen en Examens en een kijkje te nemen bij het traject van het maken van een centraal examen. Dat gebeurt namelijk niet op een achternamiddag, daar gaat soms jaren voorbereiding in zitten. Een aantal leden preludeerde op de wijziging van examens. Dat is niet iets wat je in een halfjaar doorvoert. Er zijn veel vakgenoten bij betrokken, er worden vragen getest voordat ze in een eindexamen belanden en er wordt gekeken hoe ze worden gemaakt. Soms worden de vragen voor de komende jaren meegenomen bij de lopende examens van het huidige jaar, zodat kan worden bekeken hoe de leerlingen de ene vraag ten opzichte van de andere maken. Dan kun je iets over de zwaarte vaststellen. Nederland wordt juist geroemd. Het is niet zo gek dat vanuit verschillende landen mensen komen kijken naar de manier waarop wij onze centrale examens maken. De examens komen deugdelijk en zorgvuldig tot stand. Het is een aanrader om eens te gaan kijken.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Als de resultaten van de leerlingen beter zijn, moeten wij dat toejuichen. Ik ga uit van vertrouwen. Wat moet ik dan met signalen van mensen die de Staatssecretaris ongetwijfeld ook kent, docenten en andere mensen uit het onderwijs, die zeggen dat het niveau wel degelijk is gedaald, bijvoorbeeld bij Engels, wiskunde-B of Nederlands? Ik stelde over Nederlands een vraag. Als je aan het CvTE vraagt hoe het zit, heb je een sterk oordeel, maar dat is niet onafhankelijk. Deelt de Staatssecretaris de mening dat je de betrouwbaarheid van het examenniveau heel goed en onafhankelijk moet laten vaststellen?

Staatssecretaris **Dekker**: Dat lijkt mij heel goed. Dat is de reden waarom de inspectie het werk van het CvTE toetst. Dat is ook de reden waarom de totstandkoming van de examens niet alleen een kwestie is van het bureau van het CvTE en de leden van de commissie, maar ook van leraren en mensen uit het vervolgonderwijs, zodat er een zo breed mogelijk draagvlak ontstaat. Daarom worden de examens niet alleen bij het CvTE gemaakt, maar is ook het Cito betrokken bij het ontwikkelen van vragen. Het Cito betreft daarbij wetenschappers die verstand hebben van de manier waarop je goede toetsvragen maakt. Dat is een vak. Je wilt spreiding zien. De vragen moeten niet te gemakkelijk zijn, want dan maakt iedereen ze goed. Ze moeten ook niet te moeilijk zijn, want dan maakt niemand ze goed. Je wilt een oordeel kunnen geven. Er zijn heel veel verschillende instanties betrokken bij de zorg voor validiteit en objectiviteit.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Dat is het proces. Ik ga graag in op de uitnodiging om een keer op bezoek te gaan om te bekijken hoe zoiets gaat. Deelt de Staatssecretaris mijn mening dat het onafhankelijk laten vaststellen van de examens nog sterker is? Als je dat middels een onafhankelijk onderzoek doet, kun je zeggen dat niet alleen het CvTE maar ook een onafhankelijke commissie de examens goed vindt.

Staatssecretaris **Dekker**: Er moet geen twijfel bestaan over de kwaliteit van onze centrale eindexamens. Ik nodig de heer Van Dijk uit om eerst eens te gaan kijken voordat wij weer controle op controle op controle invoeren. Een voorbeeld is de normering waarover wij zojuist spraken. Die wordt extern getoetst door hoogleraren. Het Cito maakt de examens, maar wij vinden het niet voldoende dat het dat zelfstandig doet en laten het CvTE ze nog een keer toetsen. Op systeemniveau is er een toets van de Onderwijsinspectie. Je kunt daarbovenop natuurlijk nog iets zetten, maar ik heb de indruk dat er een zeer solide systeem staat waarin heel veel waarborgen zitten.

De heer **Beertema** (PVV): Ik waardeer het dat de SP zich zo druk maakt over de kwaliteit van de examens dat ze het CvTE wil laten toetsen door een «CvTE» of iets dergelijks. Ik word een beetje zenuwachtig van de eerste schermutseling van D66, dat de betrouwbaarheid van de examens ontzettend relativeert. Deelt de Staatssecretaris dit met mij? Ik vind het zorgwekkend. Het lijkt erop dat D66 als links-liberale partij samen met de andere linkse partijen een stap zet in de richting van het loslaten van normeringen. Dat zit D66 in de genen. Is dit een eerste aanval op het examensysteem? Ik waardeer enorm dat de Staatssecretaris er pal achterstaat. Deelt de Staatssecretaris mijn zorg over deze eerste stappen op weg naar een oorlog tegen de examens?

Staatssecretaris **Dekker**: Ik krijg het gevoel dat over mijn rug een debat tussen de heer Beertema en de heer Van Meenen wordt uitgevochten. Volgens mij gaat het over enerzijds verbreden en anderzijds variëren, het niet alleen maar afnemen van examens van vakken op een hoger niveau maar ook op een lager niveau. Ik had dit bewaard voor mijn tweede blokje.

De heer **Van Meenen** (D66): Ik hoop dat de voorzitter mij toestaat te reageren op de opmerking dat ik de oorlog aan de examens heb verklaard. Dat is allerminst het geval. Sterker nog, ik heb ervoor gepleit om een nieuw examenvak in te voeren. Mijn zorg is dat wij ons blindstaren op het aantal geslaagden als indicator voor het succes. Daarover heb ik iets gevraagd en de Staatssecretaris heeft er iets over gezegd. Ik heb niet het examen als zodanig ter discussie gesteld, maar een relati-

vering willen geven van de waarde die wij aan het aantal geslaagden hechten.

De heer **Beertema** (PVV): Bij die relativering moet dan ook een oplossingsrichting worden aangegeven. Ons mooie examenstelsel verdient dat.

Staatssecretaris **Dekker**: Het raakt aan een bredere discussie over examens op verschillende niveaus. Ik zie in tegenstelling tot de heer Van Meenen een stijging van het aantal geslaagden wel als een verbetering van de kwaliteit van ons onderwijs. Wij hebben een niveau vastgesteld waaraan leerlingen moeten voldoen en leerlingen slagen er in groteren getale in dat niveau te bereiken. Dat is een groot compliment voor het onderwijs waard.

Ik heb een aantal antwoorden op de vragen over de «techniek» bij elkaar gepakt. De heer Van Meenen vroeg naar de kernvakkenregeling en of die de ontplooiing in de weg staat. De kernvakkenregeling is een paar jaar geleden juist ingevoerd op verzoek van de naastgelegen hogere onderwijssectoren. Die zeiden dat de prestaties van leerlingen in de kernvakken Engels, Nederlands en wiskunde een heel hoge voorspellende factor hebben voor de wijze waarop de leerlingen het in hun vervolgstudie doen. Ook dat is zorgdragen voor talenten. Je moet dit niet allemaal loslaten en zeggen dat het niet erg is als twee onvoldoendes worden gehaald voor bijvoorbeeld Nederlands en Engels. Welke studierichting je ook kiest, die vakken zul je altijd nodig hebben.

De heer Van Meenen en mevrouw Straus stelden vragen over het maximale verschil tussen het schoolexamen en het centraal examen. De koppeling is ooit ingevoerd, omdat slechte scholen probeerden leerlingen gemiddelde eindcijfers te laten halen door hoge cijfers voor de schoolexamens te geven. Dat kan niet de bedoeling zijn. De cijfers van leerlingen die de eindexamens ongeveer hetzelfde maken als leerlingen van een andere school, moeten niet gecorrigeerd worden door veel strenger of veel milder beoordeelde schoolexamens. Wij moeten onze ogen er echter niet voor sluiten dat er kans is op ongewenste effecten als je zoiets afspreekt. Er zijn scholen die de lat voor de schoolexamens hoger willen leggen en vinden dat zij daarvoor worden gestraft. Er zijn ook scholen die zeggen dat zij heel verschillende dingen proberen te toetsen op het schoolexamen en het centrale examen. Een leerling kan natuurlijk ook in het ene goed zijn en in het andere minder goed. Hoe breng je dat in kaart? Ik doe hier onderzoek naar, ook omdat dit punt door het onderwijs zelf wordt aangedragen. Ik informeer de Kamer in het voorjaar van 2015 over dit onderzoek. Wij kunnen dan kijken waar de schoen wringt en wat wij kunnen doen om scholen die goede bedoelingen hebben meer ruimte te geven.

Mevrouw Jadnanansing stelde een vraag over de balans tussen kennis en praktijkervaring en of er niet meer in de praktijk moet worden getoetst. Dat is in het vmbo al staande praktijk. Als je zorg en welzijn doet, krijg je praktijkles. Ik heb dat aan den lijve meegemaakt toen ik vorig jaar stage liep bij Heldring VMBO in Den Haag. De leerlingen hebben een centraal examen waarbij twee beoordelaars toekijken hoe de jongens en meisjes een patiënt die op de grond ligt in een stabiele zijligging brengen. Ik lag op de grond en er werd mij een vraag gesteld en gekeken of ik nog ademde. Ik vond het heel leuk om dat een keer te mogen doen en het lijdend voorwerp te zijn. Het was aardig om te zien dat er verschillen in vaardigheden zijn en dat de examinatoren een mooi toetsingskader hebben om de verschillende elementen te toetsen, te testen en objectief vast te leggen. Hetzelfde geldt voor techniek en consumptief. Ook daar wordt leerlingen gevraagd om te ontwerpen, een menu in elkaar te steken et cetera.

Ter afronding van dit blokje over de «beoordelingstechniek» van de examens kom ik op het punt van de eerste en tweede correctie. Ik deel

met de heer Beertema de zorg die in het door hem geciteerde rapport staat. Uit het rapport blijkt dat een leraar wel eens subjectief is en dat het in de beoordeling uitmaakt of een eerste of een tweede corrector corrigeert. Niet voor niets hebben wij in de wet vastgelegd dat er voor de objectiviteit twee correctoren moeten zijn. Ik constateer dat dit lang niet overal wordt toegepast. Ik houd scholen eraan dat dit wel gebeurt. Er wordt altijd gezegd dat het ingewikkeld is om dit te doen in een drukke tijd waarin er veel werkdruk is. Dan zeg ik dat dit gewoon bij het onderwijs hoort. Er kan wel naar manieren worden gezocht om dit anders te doen. De omdraaiing van de eerste en tweede correctie, dat de eerste correctie plaatsvindt door een leraar van buiten alvorens de eigen leraar ernaar kijkt, is een heel goede. Ik heb het voortgezet onderwijs gevraagd om dit te testen door het gewoon eens een jaartje te doen. Op een aantal scholen is dit gebeurd en ik verwacht volgende maand de resultaten vanuit het onderwijs. Hoe bevalt het, waar loopt men tegenaan en is het praktisch uitvoerbaar? Ik kijk daar met veel belangstelling naar uit.

Ik ga naar het tweede blokje, dat meer ingaat op de inhoud en de kwaliteit van de examens en de vragen, en het betrekken van vakgenoten daarbij. Ieder jaar worden er tientallen centrale examens voor de verschillende onderwijsniveaus en -soorten ontwikkeld. Het gaat om ongeveer 200 afzonderlijke examens met gemiddeld 30 vragen. Dat betekent in totaal zo'n 6.000 vragen per jaar. Elk jaar komen er klachten, suggesties en opmerkingen binnen. Dit waren er het afgelopen jaar en het jaar daarvoor niet meer dan in de jaren dat de commissieleden en ik zelf centraal examen deden. Ik kan mij herinneren dat in mijn examenjaar het debat rond wiskunde werd gevoerd. Afgelopen jaar ging het om Nederlands. Ik zal daar straks uitvoeriger bij stilstaan.

Het CvTE is enorm blij met de opmerkingen, aanmerkingen en klachten, omdat deze helpen de examens in de toekomst te verbeteren en foutjes of onduidelijkheden in de vraagstelling van de afgelegde examens te voorkomen door bijvoorbeeld een aangepaste normering. Klachten komen via twee lijnen binnen. Scholieren bellen het LAKS (Landelijk Actie Komitee Scholieren) en leraren het examenloket van DUO (Dienst Uitvoering Onderwijs). De samenwerking tussen LAKS, DUO en CvTE is uitstekend. De klachten hebben in het afgelopen jaar tot 34 aanpassingen op zo'n 6.000 vragen geleid. Dat is 0,5%. Ik vind dat geen onredelijke marge.

Ik ga in op de vakinhoudelijke kritiek en het kwaliteitssysteem dat het CvTE hanteert. De examens worden gemaakt door het Cito. Het CvTE ziet daarop toe en op het college is weer toezicht door de inspectie. Jaarlijks wordt onderzoek gedaan. Daaruit komt telkens dat het kwaliteitszorg-systeem werkt en een waarborg is dat klachten en signalen serieus worden opgepakt. Het CvTE heeft een corrigerend instrument om de zwaarte van het examen te waarborgen en om de onduidelijke vragen eruit te filteren en aan te passen.

De fundamentele vraag of de juiste vragen in het examen worden behandeld, beantwoord je niet lopende het jaar. Dat vraagt namelijk om een aanpassing en wellicht om een herijking van de examenprogramma's. Ook die verlopen periodiek. Voor de bètavakken is net door een commissie met hoogleraren, leraren en mensen uit het vervolgonderwijs bekeken of de examens nog actueel zijn of moeten worden herijkt. Dat vraagt vervolgens om een traject: lessen moeten worden aangepast en leraren moeten hun leerlingen kunnen voorbereiden. Het is niet iets wat wij even doen met een nieuw correctieformulier. Het gaat niet om een likje verf op een plekje waar de verf weg is, maar om groot onderhoud. Hoe gaat het betrekken van vakgenoten in zijn werk? Ik ben het met mevrouw Straus eens dat het vertrouwen in en het draagvlak voor de examens van enorm belang zijn. Ik vind het een goede suggestie om met alle examenbetrokkenen, inclusief de voorzitters en de vaststellingscommissie, om de tafel te gaan om de deskundigheid te verbeteren en te

bekijken of feedback beter meegenomen kan worden. Ik heb de suggestie nogmaals neergelegd bij het CvTE. Misschien is het goed als wij volgend jaar in de Examenbrief kunnen meegeven wat daarmee is gebeurd. Het is niet zo dat hoogleraren, het vervolgonderwijs en wetenschappers niet betrokken zijn bij de examens. De examens worden gemaakt en vastgesteld door enkele honderden docenten, die zelf de vakken geven. Alleen al bij het CvTE worden 400 docenten ingezet en dan heb ik het nog niet over het Cito, dat bij de ontwikkeling en het maken van de vragen ook veel docenten inzet. Het CvTE staat in die zin met de poten in de klei. Er wordt gebruikgemaakt van de expertise van de leraren. Over bepaalde vakgebieden zoals rekenen en wiskunde heb je altijd discussie, maar dat betekent niet dat de examens niet goed zijn.

Het is enorm druk als in het voorjaar de examens zijn afgenomen en er opmerkingen over de examens worden gemaakt. Die druk is ook bij het CvTE voelbaar. Er is deadline op deadline: de eerste correctie, de tweede correctie, de normering vaststellen, de uitslagen aanleveren en tegelijkertijd het klachtenloket zijn. Dat vraagt veel van de mensen. Dat is geen excuus om de telefoon niet op te nemen of niet te luisteren naar wat er binnenkomt, maar soms vraagt het even tijd omdat de dringende dingen eerst gedaan moeten worden. De fundamentele dingen rond het examen worden in de loop van het jaar opgepakt. In mijn ogen is dat ook gebeurd.

Mevrouw Straus vroeg hoe het vervolgonderwijs betrokken is bij de samenstelling van examens, met name de vakdocenten en de wetenschap. Het vervolgonderwijs wordt bij iedere stap naar het naast hogere onderwijs betrokken bij de examens. Voor het vwo is dat vaak de universiteit, voor het havo het hbo en voor het vmbo het mbo. De syllabus, de uitwerking van de examens, wordt opgesteld door leraren, ook weer met betrokkenheid van het naast hogere onderwijs. De centrale examens worden vastgesteld door zogeheten vaststellingscommissies. De voorzitters vervullen een leidinggevende of coördinerende rol in het naast hogere onderwijs en bewaken vanuit die rol of het niveau aan de verwachtingen voor de volgende stap voldoet.

Hoe is het gegaan bij Nederlands? Er is een goed gesprek gevoerd met de betreffende hoogleraren. Vervolgens is gevraagd of de syllabuscommissie Nederlands opnieuw kan kijken naar wat getoetst wordt. Daarvoor is een traject afgesproken, dat nu loopt. Wij zijn halverwege en ik verwacht daarover in april 2015 te kunnen rapporteren. De discussie gaat over leesen schrijfvaardigheden en wat je daarvan toetst in het centraal- en het schoolexamen.

De Kamer vroeg waar schrijfvaardigheid een plek krijgt. Schrijfvaardigheid zit in het schoolexamen. Daar blijft het wat mij betreft ook. In de afgelopen jaren liep er een proef om te bekijken of schrijfvaardigheid ook in het centraal examen getoetst kan worden. Die pilot is niet succesvol geweest. Er was onder correctoren te veel discussie over de manier waarop je dat op een goede manier kunt doen. Schrijfvaardigheid houdt in het schoolexamen een belangrijke plek.

De heer **Beertema** (PVV): Ik ga misschien diep in op de techniek, maar ik begrijp niet waarom schrijfvaardigheid in de schoolexamens wel volgens eindtermen en normering getoetst kan worden en dat dit bij de landelijke examens tot discussie leidt. Als ex-leraar Nederlands heb ik wel ideeën over de manier waarop je dit moet normeren. Kan de Staatssecretaris daar nader op ingaan?

Staatssecretaris **Dekker**: Ik ben geen Neerlandicus. Ik waag mij er niet aan om van achter deze tafel te vertellen wat je waar het beste kunt doen. Ik vind het goed dat de hoogleraren aan boord zijn en betrokken worden. Er is gevraagd om nog eens te kijken naar de syllabus, naar wat centraal geëxamineerd kan worden en wat misschien wat vrijere opdrachten zijn,

zoals opstellen maken, waarbij meer stelaspecten aan de orde komen. Ik wil dat graag afwachten en als de commissie klaar is, komen wij er in het voorjaar van 2015 op terug.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Dat is prima. Wij zullen het voorjaar afwachten. Ik heb echter meer vragen gesteld, bijvoorbeeld over de opmerking van de Staatssecretaris dat de samenvattingsopdracht en spelling uit het centraal examen Nederlands zijn gehaald. Moet spelling geen rol spelen? Kan een antwoord vol spelfouten als goed worden beoordeeld? De Staatssecretaris schudt nee. Dat is mooi. Spelling speelt dus een rol. Ik wijs hem op de motie van de heer Jan-Jacob van Dijk en mijzelf van 31 maart 2010, waarin wordt gezegd dat spelling een rol moet spelen. Voer de wil van de Kamer uit. Als de Staatssecretaris zegt dat dit aan het schoolexamen overgelaten moet worden, wordt de invulling erg aan de school overgelaten. Gaat dat niet wat ver?

Staatssecretaris **Dekker**: Volgens mij gaat de discussie over twee dingen. Er wordt gekeken of samenvatten het beste in het schoolexamen of het centraal examen een plaats kan krijgen. Correcte spelling moet wel degelijk een plek krijgen in het centraal examen. Het zou idioot zijn als er rare fouten worden gemaakt en je toch een dikke voldoende voor Nederlands kan halen.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): In de brief van 8 oktober staat: «Nog afgezien hiervan is een nieuw onderzoek niet meer opportuun omdat de samenvattingsopdracht met beoordeling van spelling en woordtelling vanaf 2015 geen deel meer uitmaakt van het centraal examen Nederlands in havo en vwo.» De Staatssecretaris zegt dat spelling deel moet uitmaken van het eindexamen. Wij willen hem aan die stelling houden. Spelling moet een rol spelen in de beoordeling van de leerling.

Staatssecretaris **Dekker**: Laat mij dit misverstand zo snel mogelijk uit de wereld helpen. Ik heb mij in de brief, die volgens mij wel correct gespeld is, misschien niet goed uitgedrukt. Het gaat erom dat het onderdeel spelling, inclusief de discussie erover, deel gaat uitmaken van het schoolexamen. Dat laat onverlet dat er naar spelling gekeken wordt als je dingen voor het centraal examen moet schrijven. Het is een holistische benadering. Ik kan mij voorstellen dat er enige verwarring is over de zin als die wordt voorgelezen. Die is wat mij betreft nu uit de wereld.

De heer **Rog** (CDA): Ik ben bijna gerustgesteld. Leerlingen leren spellen en worden daarop in het centraal examen getoetst. Dat lijkt mij buitengewoon nuttig, zinnig en belangrijk. De Staatssecretaris heeft gesproken met wetenschappers en er komt een nadere invulling. Dat is heel goed, maar het gelijke speelveld tussen leerlingen die hun centraal examen op de computer mogen maken en zij die dat met pen en papier doen, blijft een punt van zorg. Op een computer wordt de spelling gecorrigeerd. Je moet de begin- en de eindletters van een woord weten en dan kom je er wel uit. Kan de Staatssecretaris toezeggen dat hij zorgt voor een gelijk speelveld en dat leerlingen gewoon leren spellen?

Staatssecretaris **Dekker**: Ik ben helemaal voor een gelijk speelveld. Ik refereerde in mijn brief aan een onderzoek dat laat zien dat er geen significante verschillen zijn. Er bestaan in het onderwijs inderdaad digitale examens, maar die zijn veelal voor kinderen met een beperking. Dan zijn er per definitie al verschillen en aanpassingen om een en ander te compenseren. Ik breng dit punt van zorg over aan het CvTE, omdat ik het met de heer Rog eens ben dat er geen voorsprong mag zijn voor een groep leerlingen. Je kunt schriftelijk en digitaal naast elkaar houden, maar je moet heldere afspraken maken over de eisen waaraan het digitale

examen moet voldoen. Je kunt bijvoorbeeld toezien op het gebruikmaken van de spellingscorrectie.

Er zijn over verschillende examens vragen gesteld. De heer Van Dijk vroeg of ik op de hoogte ben van het onderzoek van de Vereniging van Leraren in Levende Talen. Jazeker. De vereniging heeft dit onderzoek kunnen doen omdat zij van ons een kleine bijdrage heeft gekregen, die gezien kan worden als een cadeau voor haar 100-jarig jubileum. Zij wilde dat onderzoek graag doen. De vereniging vraagt om een aantal richtlijnen. Wij gaan hier in onze Examenbrief van volgend jaar expliciet op in. Het gaat hierbij ook om het verschil tussen het se en het cse. Ik vind het sympathieke aanbevelingen, maar er zitten haken en ogen aan.

Over het examen Duits is veel discussie, ook over de resultaten. Vanuit de vakvereniging en het onderwijs wordt gezegd dat men het niveau niet naar beneden wil brengen. Dat er slechte resultaten zijn, betekent dat het onderwijs beter moet worden en niet dat wij de lat naar beneden moeten brengen.

Er zijn verschillende economische theorieën. De heer Van Dijk heeft gelijk dat hij en ik verschillende theorieën aanhangen. In mijn ogen is het aantal uitkeringen wel degelijk een goede indicator voor de conjunctuur.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Daar was ik al bang voor.

Staatssecretaris **Dekker**: Als je voorstander bent van een staatsgeleide economie gebaseerd op de socialistische of communistische gedachte of een planeconomie, is je ideaalbeeld dat iedereen een uitkering krijgt.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Voorzitter, u moet wel een beetje orde houden. De zaken worden wat opgeblazen.

De **voorzitter**: Waarvan akte.

Staatssecretaris **Dekker**: Zonder gekheid: het is goed dat er verschillende economische theorieën aan de orde komen en dat wordt aangesloten bij de economische theorie die in West-Europa de gangbaarste is.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Dit gaat me net even te makkelijk. Ik vind het leuk om een beetje te dollen over politieke en economische modellen, waarover wij inderdaad van mening verschillen. Dat is prima. Het gaat echter om een langlopende discussie, die door gezaghebbende economen wordt gevoerd. De Staatssecretaris zei in zijn inleiding terecht dat er binnen een vak altijd verschillende stromingen zijn, die voldoende aanbod willen komen. Ik neem een voorbeeld waarbij de Staatssecretaris en ik elkaar direct kunnen vinden. Er zijn scholen die het liefst alleen het scheppingsverhaal willen onderwijzen in plaats van de evolutietheorie. Volgens mij zijn wij daar alle twee niet gelukkig mee. Diezelfde discussie kun je naar economie kopiëren. Er zijn scholen die het liefst alleen de neoliberale monetaristische stroming onderwijzen en de keynesiaanse stroming onder het vloerkleed vegen. De Staatssecretaris zou als Staatssecretaris van Onderwijs toch moeten zeggen dat een school een evenwichtig aanbod moet bieden? Professor Heertje dringt hier ook op aan. Kan de Staatssecretaris zich daar iets bij voorstellen?

Staatssecretaris **Dekker**: Ik ben het daar helemaal mee eens, maar ik vind dat de politiek enige terughoudendheid past. Er zijn breed samengestelde vaststellingscommissies waarin vakgenoten nadenken over het evenwicht en de balans in de programma's. Dit gebeurt ook voor economie. Er zijn altijd, net als bij Nederlands, wiskunde en moderne vreemde talen, vakgenoten die vinden dat er van iets te weinig in zit. De procedure is dat het CvTE serieus kijkt naar de opmerkingen en deze meeneemt bij een volgende periodieke herijking. Ik heb niet de illusie dat wij iedereen

tevreden kunnen stellen. Ik weet zeker dat als wij het een erin stoppen en er iets anders uithalen, andere vooraanstaande economen zeggen dat daar meer aandacht aan besteed moet worden. Deze discussie verwijst ik graag terug naar de plek waar zij hoort: de tafel van vakgenoten en hoogleraren. Zij voeren de discussie in de diepte, trekken een streep en beslissen wat voor de komende jaren het eindexamenprogramma is.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Ik deel de algemene insteek van de Staatssecretaris. Natuurlijk moet dit onder vakgenoten worden bepaald. De politiek moet echter ook niet te beroerd zijn om te zeggen dat de balans te veel naar de ene of de andere kant doorslaat. Ik wijs erop dat de partijgenoot van de Staatssecretaris, mevrouw Dezentjé Hamming, zich op 19 mei 2009 heel boos maakte over een opgave in het havo-examen Nederlands. De toenmalige Staatssecretaris Van Bijsterveldt zei toen dat zij gelijk had en dat de vraag werd geschrapt of dat het antwoord niet in de beoordeling werd meegeteld. Op sommige momenten wordt gezegd dat iets niet helemaal in balans is. Het zou de Staatssecretaris sieren als hij pleit voor een evenwichtige benadering en als het nodig is even meekijkt.

Staatssecretaris **Dekker**: Als er evident dingen fout gaan, ben ik daar best toe bereid. Ik vind dat echter niet van het voorbeeld dat de heer Van Dijk heeft aangedragen.

Voorzitter. Het volgende blokje gaat over maatwerk, uitzonderingen en toevoegingen op het programma. Ik begin met de discussie of wij toe moeten naar minder vakken in het onderwijs. De Kamer voerde daarvoor een interessante discussie. Het is een interessant idee. Sinds de invoering van de Mammoetwet is het aantal vakken waarin eindexamen wordt gedaan alleen maar toegenomen. Ik herken iets in wat mevrouw Jadnanansing en mevrouw Straus hebben aangegeven over de uitkomsten van het stuk Samen Leren. Daarin wordt gezegd dat het voelt als een enorme drukte. Soms is er sprake van fragmentatie, onvoldoende integratie en combinatie tussen verschillende vakken. Soms is er de druk dat je in de beperkte tijd die je hebt alleen maar bezig bent met de voorbereiding van het eindexamen. Kan daar niet wat aan worden gedaan? Ik voel daarin mee. Het is een belangrijk signaal van het onderwijs, waarnaar wij serieus moeten kijken. Tegelijkertijd is het iets heel fundamenteels. Hierbij kunnen wij niet over één nacht ijs gaan. Zelfs al nemen wij nu het besluit dat wij in het vwo van veertien naar tien vakken gaan, dan zijn wij jaren verder voordat dat is ingevoerd. Dat betekent nieuwe examenprogramma's, nieuwe boeken en nieuwe voorbereidingen voor docenten. Voordat de eerste leerlingen met dat eindexamenprogramma hun eindexamen gaan doen, ben je een tijdje verder. Je moet leerlingen ook de kans geven om zich daarop voor te bereiden.

De verandering is ook op een andere manier fundamenteel. Als je naar minder vakken wilt, kan dat op verschillende manieren. Je kunt vakken integreren, zoals wij hebben gedaan met anw. Anw is afgeschaft als verplicht examenvak omdat het goed geïntegreerd kan worden in scheikunde, een deel van de onderbouw et cetera. Je kunt leerlingen ook meer laten kiezen. Dat proefde ik een beetje in het betoog van mevrouw Straus. Ze wil de vakken behouden zoals ze zijn, maar met minder keuzes, zodat het niveau voor de vakken die resteren omhoog kan. Als er meer tijd is voor een beperkt aantal vakken, willen wij dat er meer geleerd wordt, in de breedte of anderszins. Hoe je het ook doet, door integratie, een grotere selectie of meer keuze, het zal hoe dan ook effect hebben op het totale curriculum en het eindexamenprogramma. In de brief die de Minister en ik naar aanleiding van dit plan sturen, geven wij een aantal van deze aspecten mee. Ik zal ook nadenken over een procesvoorstel. Hoe ga je op een zinvolle en zorgvuldige manier naar minder vakken?

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Wanneer gaat de Staatssecretaris ons iets sturen over dit veelbesproken plan?

Staatssecretaris **Dekker**: Dat doen we voor het einde van het jaar. Ik ga proberen om dit te doen voor de begrotingsbehandeling van 3 november, maar ik kan geen garantie geven.

De heer **Rog** (CDA): Neemt de Staatssecretaris in de brief ook de plannen rond ckv mee?

Staatssecretaris **Dekker**: Ik weet niet of wij zo specifiek worden en er één vak uitplukken. Anw hebben wij afgeschaft, maar ckv om bepaalde redenen niet. Ik denk niet dat wij in de reactie op het plan Samen Leren daarop terugkomen. Als je minder vakken wilt, moet je het integraal bezien en naar de breedte van het vakkenpakket kijken. Dat vraagt om een zorgvuldig traject.

Ik vind het punt van de heer Van Meenen over de vakken op verschillende niveaus interessant. Ik ben voorstander van het afleggen van examens op een hoger niveau. De heer Van Meenen stelt een andere route voor. Stel je doet vwo en je vindt Frans en Engels niet zo leuk of je bent er niet zo goed in, kun je die vakken dan op een lager niveau doen? Ik ben daar minder enthousiast over, omdat ik grote gevaren zie. Er zal dan al gauw afstroom plaatsvinden voor de vakken waarin men minder goed is. Dit is bijvoorbeeld bij het havo gebeurd, toen gezegd werd dat iedere havist wiskunde moest doen. De introductie van wiskunde-C leidde ertoe dat heel veel leerlingen die wiskunde-A kozen, dat net een tandje moeilijker is, wiskunde-C gingen doen. Er zijn grote ongewenste effecten en ook wel gevaren mogelijk. Ik vind het ook een onderdeel van het onderwijs dat leerlingen die ergens niet goed in zijn, leren om doorzettingsvermogen te ontwikkelen en de kiezen op elkaar te zetten om toch hun best te doen. Daarnaast heeft dit onmiddellijk consequenties voor het vervolgonderwijs, met name voor de instroomrechten. Universiteiten vragen een vwo-diploma. Het hbo vraagt ook bepaalde diploma's en vakken. Ik wil het meenemen in een verkenning, ook omdat de VO-raad heeft gezegd meer toe te willen naar plusdocumenten. Ik wil ernaar kijken, maar ik geef aan dat ik beren op de weg zie en dat wij uit moeten kijken voor kwaliteitsverslechtering.

De heer **Van Meenen** (D66): Kwaliteitsverslechtering is natuurlijk nooit mijn oogmerk, integendeel. Ik wil rechtdoen aan leerlingen. De redenering van de Staatssecretaris is erop gebaseerd dat er zo iemand is als «de havoleerling» en dat er een opleiding bestaat die wij afsluiten met «het havodiploma». Mijn stelling is dat de vormgeving van het diploma maskerend is voor wat een leerling eigenlijk kan. Het diploma geeft toegang tot het vervolgonderwijs, in plaats van dat het beeld geeft van de onderliggende resultaten. Ik wil toe naar een differentiatie op het niveau dat bij de leerling past. Tot nu toe werd alleen in het bestaande systeem met vmbo, havo en vwo bekeken of je een treetje hoger kunt. Dat vinden wij al een behoorlijke differentiatie. Ik pleit ervoor om meer differentiatie aan te brengen.

Staatssecretaris **Dekker**: Ik ben een groot voorstander van flexibilisering en differentiatie. Ik bekijk dit serieus in de verkenning voor het voortgezet onderwijs. Het is mijn bedoeling om voor de zomer van 2015 fundamenteel op dit soort aspecten terug te komen. Ik wil meegeven dat wij uit moeten kijken dat differentiatie een vluchtweg wordt om de dingen die leerlingen moeilijk of niet leuk vinden op de achtergrond te zetten. Vroeger had je de pretpakketten. Die klonken leuk, maar je kwam er in het vervolgonderwijs achter dat je er niet zo vreselijk veel kanten mee op kon. Het is onderdeel van het onderwijs dat je tegen leerlingen zegt: dit vind je

misschien niet leuk en een beetje moeilijk, maar ga maar eens heel hard studeren om er een voldoende voor te halen. Dat laat onverlet dat je moet bekijken waar die leerlingen goed in zijn en dat je ze moet stimuleren. Daar ben ik erg voor. Dat is veel breder dan alleen een bepaald vak op een hoger niveau doen. Dat laatste zou echter een enorme sprong vooruit zijn, want daar wordt veel te weinig gebruik van gemaakt. Ik krijg vaak van leerlingen terug dat zij wilden dat zij die kans gehad hadden. Laten wij daar eens mee beginnen. Het zit ook in de verbreding. Ik zie dat heel veel leerlingen naast het standaardvakkenpakket op school dingen doen waar ze vervolgens niets van terugzien. Ik denk aan bredere portfolio's of een plusdocument, iets wat hangt aan het diploma en de cijferlijst, en wat laat zien wat leerlingen hebben gedaan om hun talenten op andere vlakken te laten bloeien.

De heer **Van Meenen** (D66): Volgens mij zit er niet zo veel licht tussen wat de Staatssecretaris zegt en wat ik beoog. Het belangrijkste verschil is de vraag op basis waarvan de doorstroom naar het vervolgonderwijs plaatsvindt. Is dat op basis van het woord «havo» of «vwo», of gaan wij toe naar een meer gedifferentieerde doorstroom, die gebaseerd is op de resultaten die een leerling heeft behaald? Leerlingen maken keuzes en daarin moeten zij goed worden begeleid, maar wij moeten de doorstroom ook niet om oneigenlijke redenen in de weg zitten. Dat is mijn grootste zorg.

Staatssecretaris **Dekker**: Ik neem dit in mijn brief mee. Veranderingen hierin zijn heel fundamenteel. Het zegt iets over de drempelloze toegang tot sommige opleidingen in het middelbaar en het hoger onderwijs, de ruimte die je universiteiten en hbo's geeft om al dan niet te selecteren aan de poort et cetera. Dat hangt met elkaar samen. Het geeft ook aan hoe fundamenteel het kan worden. Ik ben blij dat de heer Van Meenen zegt dat onze toekomstbeelden niet zoveel verschillen en dat differentiatie en talentontwikkeling in het voortgezet onderwijs echt meer en beter kunnen.

Mevrouw **Straus** (VVD): Het is positief dat de Staatssecretaris deze verkenning gaat uitvoeren. Ik vraag hem daarbij te kijken naar de manier waarop andere landen dit hebben georganiseerd. Je komt in dit land aan de eindstreep met een havo- of vwo-diploma, terwijl in heel veel andere landen de kwalificatie voor het vervolgonderwijs afhankelijk is van het niveau voor bepaalde vakken. Dit kan wellicht helpen om afstroom in het Nederlandse onderwijs te voorkomen. Ik ben het volledig met de Staatssecretaris eens dat er voldoende uitdaging moet zijn en dat leerlingen moeten weten dat als zij een bepaalde studie willen doen, zij een vak op het hoogste niveau moeten volgen. Wellicht dat dit wat meer flexibiliteit en ruimte in het systeem geeft.

Staatssecretaris **Dekker**: Ik wil daar graag naar kijken. Ik ken stelsels in het buitenland waar het anders is georganiseerd. Dat zijn niet per se de landen die het wat betreft de kwaliteit van het onderwijs beter doen dan Nederland.

De heer Rog vroeg naar de ontheffing voor de tweede moderne vreemde taal in het atheneum en of wij daarvan een recht kunnen maken. Ik ben daar niet voor. Het gaat om een uitzonderingsbepaling voor kinderen die echt heel slecht zijn in talen en die ervoor zorgt dat de school er een mouw aan kan passen. Als je het een recht maakt, ontstaat een automatische verlichting en daar ben ik geen voorstander van. De heer Rog zegt dat die mogelijkheid wel bestaat op het gymnasium. Dat is niet helemaal waar, want op het gymnasium heb je een tweede, weliswaar niet moderne, vreemde taal, namelijk Grieks of Latijn.

De Minister zei zojuist wat over het burgerschapsonderwijs in het mbo. In het voortgezet onderwijs is er een combinatiecijfer. De reden daarvoor is

dat maatschappijleer ten opzichte van bijvoorbeeld Nederlands of wiskunde een kleiner vak is. Het vak is niet onbelangrijk en je moet er gewoon een cijfer voor krijgen. Het wordt op de cijferlijst echter samengenomen met een aantal andere vakken, omdat maatschappijleer anders even zwaar weegt als de grote vakken en daardoor mogelijkheden biedt om het cijfer op te halen.

De heer **Rog** (CDA): Beseft de Staatssecretaris dat hiermee geaccepteerd wordt dat leerlingen een onvoldoende, een 3 of een 4, voor maatschappijleer kunnen halen en dat ophalen met andere vakken? Is dat een wenselijke situatie?

Staatssecretaris **Dekker**: Misschien moet ik hier eens in duiken. Ik weet niet of dit klopt. Voor het centraal examen geldt een bodem waar je niet doorheen mag zakken. Je zou voor het samengestelde cijfer ook kunnen zeggen dat je voor alle vakken een voldoende of minimaal een 5 moet halen. Als dat de zorg van de heer Rog is, kom ik daar volgend jaar bij de Examenbrief op terug.

Het punt van de heer Van Meenen over digitalisering vind ik erg interessant. Het gaat om coderen en de rol die ICT in ons onderwijs heeft. Op korte termijn doen wij een aantal dingen, maar ik denk dat wij verder moeten gaan en het wat fundamenteler moeten bekijken. Op de korte termijn komt er meer aandacht voor digitale geletterdheid in de onderbouw. Op dit moment vindt in de bovenbouw een versterking van het vak informatica plaats. Voor de onderbouw wordt gewerkt aan een model vanuit mediawijsheid, verschillende vormen van digitale geletterdheid en de link naar eenentwintigste-eeuwse vaardigheden. Voor de bovenbouw is op dit moment een vakvernieuwingscommissie bezig om het eindexamen opnieuw tegen het licht te houden. In het basisonderwijs wordt vanuit het techniekpact gekeken naar techniek en onderzoek. Is dit voldoende? Ik weet het niet. In de toekomst zal de rol van techniek en ICT alleen maar toenemen. Sterker nog, ik vind die rol nu al heel erg groot, die staat soms in schreeuwend contrast met wat er op scholen op dit vlak gebeurt. Ik wil ICT en techniek een prominente plek geven in de discussie die met ingang van het komend kalenderjaar gevoerd wordt naar aanleiding van de curriculumbrief die ik volgende maand stuur. Sowieso wil ik kijken naar de kerndoelen in het onderwijs, de basisschool en de onderbouw, en naar de algemene en specifieke relatie met de examenprogramma's. De vraag is of we modern genoeg zijn en wat we kunnen doen om dat te verbeteren. Ik wil hierbij niet te veel op de details ingaan. Voor Engels geldt bijvoorbeeld dat je daar heel je leven wat aan hebt, terwijl een computertaal over twee jaar alweer verouderd is. Ik wil met de vakexperts bekijken wat wij op dit vlak kunnen doen.

De heer **Van Meenen** (D66): Het is goed dat de Staatssecretaris positief reageert en er al mee bezig is. Er zijn ook anderen mee bezig, zoals de internationale club die nadenkt over computational thinking. Ik vraag hem om die club er ook bij te betrekken. Mijn kernpunt is dat het vak informatica nu nog een vak is dat niet met een centraal examen wordt afgesloten. Ik pleit ervoor om dat wel te doen, om het de status te geven die het in deze eeuw meer dan toekomt.

Staatssecretaris **Dekker**: Er spelen twee dingen. Zonder denigrerend te doen: informatica is op dit moment een klein vak, niet alleen in omvang maar ook wat betreft het aantal scholen waar je het kunt volgen. Volgens mij is het de grootste opgave om ervoor te zorgen dat op meer scholen aandacht wordt besteed aan informatica en ICT. De heer Van Meenen vraagt of er een eindexamenvak van kan worden gemaakt. Dat druist in tegen het gevoel dat wij naar minder vakken willen. Ik kan mij voorstellen dat je dingen als coderen, informatica en mediawijsheid op een andere

manier een plek geeft. De suggestie om er een centraal eindexamenvak van te maken, gaat mij op dit moment te ver.

De heer **Van Meenen** (D66): Volgens mij moeten we er erg voor oppassen dat we deze discussie verwarren met de discussie over minder vakken. Als wij het over minder vakken hebben, hebben wij het over minder vakken per leerling. Dat laat onverlet dat er meer keuze voor de leerling moet komen, zoals ook mevrouw Straus zei. Waarschijnlijk zal de leerling uiteindelijk minder vakken kiezen, maar datgene waaruit hij kan kiezen, kun je best uitbreiden. Eerlijk gezegd begrijp ik na het enthousiaste begin van de Staatssecretaris niet waarom hij scholen niet in de gelegenheid stelt om in de nabije toekomst dit vak als examenvak aan te bieden. Ik zie geen enkele tegenstrijdigheid met de ambities van de Staatssecretaris.

Staatssecretaris **Dekker**: Een school kan er nu ook voor kiezen om informatica een examenvak te maken. Dan is het een schoolexamen, maar je krijgt wel een cijfer op je eindlijst. Het wordt alleen niet centraal geëxamineerd. Dat gebeurt bij een aantal andere vakken ook.

De heer **Van Meenen** (D66): Dat weet ik, maar mijn pleidooi is om er een vak met een centraal eindexamen van te maken. Anders gaat het alleen om een verbetering en modernisering van de huidige inhoud.

Staatssecretaris **Dekker**: Ik wil daar niet op vooruitlopen. Ik zie daarvan niet onmiddellijk de meerwaarde. Scholen die ervoor kiezen kunnen hiervan al een examenvak maken, weliswaar zonder centrale toetsing. De opgave zit hem volgens mij niet in de mogelijkheid om een centraal examen af te nemen. Volgens mij is het de opgave om ervoor te zorgen dat op meer scholen aandacht wordt besteed aan een heel belangrijk aspect. Ik wil dat graag meenemen in de curriculumdiscussie, die wat mij betreft op zeer korte termijn gaat starten.

Het is niet pas in 2025 mogelijk om examen in het Engels te doen. Er zijn op dit moment helemaal geen plannen in die richting. Het tweetalig onderwijs is niet voor niets tweetalig. Wij willen dat leerlingen ook het Nederlands leren. Er is al vaker naar deze vraag gekeken en die is ook aan een aantal toetsmakers voorgelegd. Je krijgt dan verschillen tussen de examens. Als je examens afneemt in verschillende talen, zijn er verschillende interpretaties mogelijk. Het gelijke speelveld komt dan in het gedrang. Er zijn ook scholen die Nederlands-Duits en Nederlands-Frans onderwijs geven. Voor je het weet moeten er voor heel veel verschillende talen aparte eindexamens gemaakt worden. Ik wil daar niet in meegaan. Mevrouw Jadnanansing vroeg naar de examenpilots in het vmbo en hoe leraren daarin worden ondersteund. Op moment lopen er pilots om te bekijken waar de ervarings- en opleidingsbehoefte van docenten zit. Op basis daarvan wordt materiaal verstrekt om scholen goed te kunnen ondersteunen bij het vormgeven van de nieuwe programma's. Op basis van die pilots kunnen wij de programma's weer bijsturen. De Kamer weet dat wij daar in het voorjaar van 2015 uitvoeriger over spreken.

Mevrouw Jadnanansing vroeg naar de toetsenbank, de examenbank, en het belang van met name smal opgeleide leerlingen om op het juiste moment examen te kunnen doen. Ik neem dit mee in het wetsvoorstel voor eindexamenprogramma's in het vmbo.

Mijn laatste blokje gaat over het Ibn Ghalidoun. Ik hoef niet op te rakelen hoe erg het was in het schooljaar 2013. Ik ben blij dat het afgelopen jaar een stuk beter is gegaan. Wij hebben behoorlijk wat dingen in gang gezet. Zo zijn er de strafrechtelijke gevolgen, het pakken van de daders, de bestuursrechtelijke gevolgen, het aanpakken van leerlingen die met gestolen examens of voorkennis hun eindexamen hebben gemaakt en de civielrechtelijke gevolgen, het bekijken of de Staat de gemaakte kosten voor extra examens et cetera kan verhalen op de daders. Niet onbelangrijk

is dat wij de school waar dit allemaal gebeurde, hebben gesloten. Het was de eerste keer in de Nederlandse geschiedenis dat een school van deze omvang daarmee te maken had.

De heer Beertema vroeg hoe het zit met de schuldenpositie van de nieuwe school. Die is er niet, want het Ibn Ghaldoun bestaat niet meer. De oude school is failliet. Er is dus geen schuldenpositie, het personeel is ontslagen en de nieuwe school kon met een schone lei beginnen. De nieuwe school heeft een aantal goede leraren van het Ibn Ghaldoun overgenomen, maar er zijn ook veel slechte leraren op straat beland. Ik denk dat dit goed en nodig is.

Op dit moment houdt de inspectie toezicht op het bestuur van de Stichting Islamitisch Voortgezet Onderwijs Rotterdam (SIVOR), de stichting die onder de vleugels van de CVO (Vereniging voor Christelijk Voortgezet Onderwijs te Rotterdam en omgeving) is verzelfstandigd. Er zijn op dit moment absoluut geen signalen over bestuursproblemen. In het bestuur zitten een aantal zeer ervaren schoolbestuurders. Er is echt schoon schip gemaakt. Uiteraard houdt de inspectie de vinger aan de pols. Aan het begin van dit schooljaar is er een gesprek geweest over de voortgang. In oktober of november zal de inspectie wederom een gesprek met het schoolbestuur voeren. Dat betekent niet dat het nooit meer fout zal gaan. De inspectie corrigeert altijd achteraf, maar wij zitten erbovenop. De heer Beertema vroeg naar de veranderingen bij de inspectie naar aanleiding van de zelfevaluatie. Ik dank de leden overigens voor de waardering voor de zelfevaluatie. Ik vind het ook moedig als de organisatie bekijkt wat zij zelf beter kan doen. Er is gekeken naar zowel de examenketen als naar de organisatie van de inspectie. De veranderingen vragen heel veel. Enkele maanden geleden hebben wij gesproken over gedifferentieerd toezicht. Dat wordt verbreed. Er wordt niet alleen gekeken naar afzonderlijke dingen, zoals het bestuur, de financiën en onderwijskwaliteit, maar doorsnijdend. Dat vraagt wat van onze inspecteurs. Dat betekent inwerken en opleiden. De professionalisering die wij van leraren verwachten, geldt ook voor onze inspecteurs.

Ik geef de laatste stand van zaken van de strafrechtelijke, bestuursrechtelijke en civielrechtelijke trajecten. Ik ben blij dat duidelijk is dat het stelen van examens in Nederland niet loont. Van de elf verdachten van diefstal zijn er tien veroordeeld en is er één door de rechter schuldig verklaard zonder oplegging van straf. Daarnaast hebben 51 leerlingen het doen van examens met voorkennis moeten bekopen met het ongeldig verklaren van de examens of het niet in handen hebben van een examenpapier. 26 leerlingen hebben geen diploma ontvangen of hun diploma is ingetrokken. Bij 25 van de leerlingen was dit al eerder gebeurd. De civielrechtelijke procedure loopt nog. Omwille van de voortgang daarvan ga ik niet te veel op details in.

De **voorzitter**: Dank voor de beantwoording van de vragen in de eerste termijn. Ik stel voor om een korte tweede termijn te houden van één minuut, met zo min mogelijk interrupties.

De heer **Van Meenen** (D66): Voorzitter. Ik zal mij sterk beperken. Er zijn warme woorden van de Staatssecretaris voor het vak dat ik maar even «computer science» noem, maar ik voel weinig urgentie. Dit duurt al jaren en ik blijf het pleidooi houden om onverwijld te komen tot een vak dat een centraal examen kent. Ik ben ervan overtuigd dat dit de keuze van scholen en leerlingen voor dit vak sterk zal bevorderen. Als de Staatssecretaris in tweede termijn persisteert, vraag ik een VAO aan.

Het is goed dat wij de flexibilisering van examens bekijken. Het is buitengewoon belangrijk om naar een differentiatie van niveaus te gaan, ook in relatie tot een betere en specifiekere doorstroom naar het vervolgonderwijs. Ik wacht af waar de Staatssecretaris mee komt. Ik hoop dat het iets stevigs is, want ook daar moeten wij grote stappen zetten.

Mevrouw **Straus** (VVD): Voorzitter. Wij hebben drie mooie toezeggingen gekregen. De eerste is de toezegging over de flexibilisering van examens. De tweede betreft het onderzoeken van de strakke norm voor het gemiddelde van het centraal examen en het schoolexamen. Wij wachten het onderzoek af en hopen dat het andere mogelijkheden oplevert. Ik ben benieuwd hoe de Staatssecretaris het voorstel voor minder vakken gaat uitwerken in de brief. Wij hebben gevraagd of we die brief voor de begrotingsbehandeling kunnen ontvangen en zien graag dat de Staatssecretaris daar zijn best voor doet. Ik ben erg benieuwd naar het procesvoorstel voor het aangaan van de discussie in het veld en de betrokkenheid van alle partijen.

De heer **Beertema** (PVV): Voorzitter. Ik dank de Staatssecretaris hartelijk voor zijn uitvoerige beantwoording. Ik was van plan om twee VAO's aan te vragen, maar zie daar vanaf. De omkeer van de eerste en tweede correctie is in de maak. Dit wordt geëvalueerd en daar komen wij op terug. Voor het examen Nederlands en de schrijfvaardigheid geldt hetzelfde verhaal. Daar gaan wij nader naar kijken. Ik moet nog even nadenken over het examen Duits. Aan de ene kant is er de behoefte om het niveau gelijk te houden en aan de andere kant wordt over de gehele linie slecht gepresteerd. Dat is zorgwekkend. Wij komen daar ongetwijfeld nog op terug.

De heer **Rog** (CDA): Voorzitter. Het is mooi om te horen dat de bewindslieden terugkomen op de flexibilisering van de examens, de schrijfvaardigheid in het Nederlands en de rekentoets. Ik maak mij daarover nog steeds grote zorgen, maar wij spreken er nog dit jaar verder over. Ik dank de Staatssecretaris voor de toezegging over maatschappijleer. Ik betwijfel wel of de urgentie en de nadruk op het belang van burgerschapsvorming in het mbo voldoende geborgd is in de afspraken met de mbo-wereld. Ik wil daarover graag op een later moment het gesprek met de Minister aangaan. Ik kom nu niet met een motie, maar burgerschapsvorming is juist in het mbo van groot belang. Wij hopen dat daaraan in de afspraken met de mbo-sector en de scholen voldoende aandacht is besteed, juist voor deze jongeren.

De heer **Jasper van Dijk** (SP): Voorzitter. Dank voor de antwoorden. We wachten het onderzoek over de schoolexamens af. Het is goed dat de Staatssecretaris daarbij het rapport van de Vereniging van Leraren in Levende Talen betreft. Ik doe de suggestie om daarbij ook de ideeën van de heer Ben van der Hilst te betrekken, die hij begin dit jaar opperde in het Onderwijsblad. Ik kan de Staatssecretaris een exemplaar leveren. Spelling blijft bij Nederlands een rol spelen. Dat is heel goed. Blijft staan dat de samenvatting in het centraal examen wordt geschrapt. Ik vroeg hoe dat besluit is genomen, want het is behoorlijk rigouzeus. Wij krijgen de brief over minder vakken en Samen Leren voor de begrotingsbehandeling. Dat is heel goed. Ik heb nog een vraag over het op een gedifferentieerd niveau volgen van vakken. Het is mooi dat dat kan. Wordt dit echter door de school of door ouder en leerling gestuurd? Bepaalt de school of een vak op een hoger niveau gevolgd kan worden? Als je dat aan ouders en leerlingen overlaat, kun je de school wel eens voor behoorlijke uitvoeringsproblemen stellen. Ik ben het helemaal eens met de heer Rog die zegt dat het cijfer voor burgerschap gewicht moet hebben en niet zomaar moet kunnen opgaan in het combinatiecijfer. Ik wil het verbreden. Ik wil een debat voeren over de rol van burgerschap in het voortgezet onderwijs en de andere onderwijslagen. Ik heb om een brief over de stand van zaken gevraagd, maar daar komen wij een andere keer wel op terug.

Voorzitter: Jasper van Dijk

Mevrouw **Jadnanansing** (PvdA): Voorzitter. Ik dank zowel de Staatssecretaris als de Minister voor de toezeggingen. De ene is om de pilotexamens vmbo mee te nemen in het wetsvoorstel over de examenbank. De andere is dat de Minister in de verkenning ook de motie-Jadnanansing over het arbeidsmarktdiploma meeneemt.

Voorzitter: Jadnanansing

Staatssecretaris **Dekker**: Voorzitter. Ik loop korthedshalve de openstaande punten af. De heer Van Meenen vraagt of ik persister. Het antwoord daarop is ja. Ik ben bang dat wij aan een VAO hangen. Ik kan bij de scholen die het vak geven, nagaan of er überhaupt behoefte is aan een examen. Ik ben bang dat dit voor hem niet voldoende is.

De heer **Van Meenen** (D66): Dat klopt. Naast de behoefte van de scholen is er ook een behoefte van de samenleving en de leerlingen. Ik weet niet of de Staatssecretaris ook van plan is om dit aan leerlingen te vragen. Dat hoeft hij niet te doen, want ik heb dat al gevraagd.

Staatssecretaris **Dekker**: Ik geef ICT en techniek een prominente plek in de curriculumdiscussie. Dat wordt geen discussie tussen mensen uit het onderwijs, maar een brede discussie tussen leraren, leerlingen, ouders, maatschappelijke organisaties, bedrijfsleven en wetenschappers over wat wij van het onderwijs vragen om onze leerlingen goed toe te rusten. Het invoeren van een centraal examen voor de paar scholen die het vak informatica geven, is geen oplossing voor het probleem. Ik ben niet overtuigd van nut en noodzaak en zie het zeker niet als een oplossing voor het bredere vraagstuk dat de heer Van Meenen aankaart.

De heer **Van Meenen** (D66): Het is ook niet dé oplossing, maar een onderdeel daarvan. Ik heb veel meer gezegd, ook over het aansluiten bij science in de onderbouw en over het basisonderwijs. De Staatssecretaris heeft daar positief op gereageerd. Op dit punt aarzelt hij blijkbaar. Ik begrijp niet waarom hij het beperkt tot de scholen die op dit moment het achterhaalde vak informatica aanbieden. Het moet juist de ambitie zijn om informatica op veel meer scholen te kunnen volgen. Mijn overtuiging is dat het enorm helpt als er een centraal examen is. Wij blijven hierover kennelijk van mening verschillen.

De **voorzitter**: U blijft het oneens. Er komt dus een VAO.

Staatssecretaris **Dekker**: Mevrouw Straus vraagt een reactie op Samen Leren. Wij zorgen ervoor dat die voor de begrotingsbehandeling in de Kamer ligt.

De heer Van Dijk vraagt naar de samenvatting in het eindexamen Nederlands. Er is niet besloten om dit onderdeel uit het examen te halen. Het zat er nooit in. Wij hebben in een pilot bekeken of de samenvatting weer aan het examen moet worden toegevoegd. Dat ligt om allerlei redenen ingewikkeld. Daarom gaat het terug naar het schoolexamen, waar het al in zat. Ik licht de Kamer in over de afweging die daaraan ten grondslag ligt.

De vraag over flexibilisering is een heel wezenlijke. Ik neem die mee in de verkenning waarmee ik voor de zomer van 2015 kom. Wiens recht is het nu precies? Ik vind het het recht van de leerling en de ouders. Voor hen geven wij onderwijs. Vakkenpakketten kunnen van school tot school verschillen. Ook bij de schoolkeuze is het belangrijk dat je ouders en leerlingen goed informeert over hoe goed een school is en wat die precies te bieden heeft. Ik neem deze twee aspecten in de verkenning mee. Ik

redeneer erg vanuit het belang van de leerling en vind dat de mogelijkheid die nu bestaat vaker en beter door scholen moet worden aangeboden. Er wordt veel te weinig ruimte geboden. Tegelijkertijd zie ik ook wel dat de organisatie van scholen enige beperking oplevert. Ik betrek die er ook bij.

Ik weet niet of de heer Rog verwijst naar de brief van Minister Asscher of dat dit in een andere commissie aan de orde is geweest. Er is een vraag om te reflecteren op de rol van burgerschap in het onderwijs. Dat ligt op het snijvlak van de portefeuilles van de heer Asscher en mij. Er wordt gewerkt aan een aanvulling op de brief over burgerschap die ik een halfjaar geleden aan de Kamer heb gestuurd.

De **voorzitter**: Wij hebben zeven toezeggingen. Ik stel voor dat wij die opsturen en dat ik ze niet allemaal voorlees. Ik dank de Staatssecretaris, de ambtenaren en de leden voor hun bijdrage en de mensen op de publieke tribune voor hun aanwezigheid.

Sluiting 13.15 uur.

Volledige agenda

1. Beantwoording van vragen van de commissie over examens in het onderwijs (Kamerstuk 31 289-195)

Kamerstuk 31 289-199 – Brief regering d.d. 06-10-2014

Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, M. Bussemaker

2. Aanbieding aangepast rapport Ketenonderzoek eindexamens VO

Kamerstuk 31 289-195 – Brief regering d.d. 01-07-2014

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, S. Dekker

3. Examinering in het voortgezet onderwijs

Kamerstuk 31 289-178 – Brief regering d.d. 29-10-2013

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, S. Dekker

4. Aanbieding van jaarverslagen van het College voor Examens

Aanbieding van het jaarverslag 2013 van het College voor Examens

Kamerstuk 33 750 VIII-105 – Brief regering d.d. 01-04-2014

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, S. Dekker

Aanbieding jaarverslag 2012 College voor Examens

Kamerstuk 33 400 VIII-158 – Brief regering d.d. 12-07-2013

5. Ontheffing tweede moderne vreemde taal

Kamerstuk 31 289-183 – Brief regering d.d. 17-02-2014

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, S. Dekker

6. Verslag gesprek tussen College voor Examens, Cito en hoogleraren over examens Nederlands havo en vwo

Kamerstuk 31 289-188 – Brief regering d.d. 18-04-2014

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, S. Dekker

7. Reactie op een klacht van een docent Frans op het centraal examen Frans vwo 2014

Brief regering d.d. 07-07-2014

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, S. Dekker

8. Antwoorden op vragen van de commissie over cijfer rekenen op een bijlage bij de cijferlijst

Kamerstuk 31 332-26 – Brief regering d.d. 12-03-2014

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, S. Dekker

Cijfer rekenen op een bijlage bij de cijferlijst

Kamerstuk 31 332-24 – Brief regering d.d. 25-11-2013

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, S. Dekker

9. De lessen van de Islamitische scholengemeenschap Ibn Ghaldoun

Kamerstuk 31 289-182 – Brief regering d.d. 16-01-2014

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, S. Dekker

Reactie op het bezwaar tegen weigering school om kinderen te plaatsen van ouders die streven naar voortbestaan van Islamitische school Ibn Ghaldoun

Kamerstuk 31 289-179 – Brief regering d.d. 19-11-2013

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, S. Dekker

Update onderzoek OM naar examenfraude

Kamerstuk 31 289-177 – Brief regering d.d. 17-10-2013

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, S. Dekker

De toekomst van de leerlingen van Ibn Ghaldoun

Kamerstuk 31 289-174 – Brief regering d.d. 02-10-2013

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, S. Dekker

Inspectierapport bestuurlijk handelen Ibn Ghaldoun

Kamerstuk 31 289-166 – Brief regering d.d. 10-09-2013

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, S. Dekker

Stand van zaken examenfraude

Kamerstuk 31 289-164 – Brief regering d.d. 22-08-2013

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, S. Dekker

Stand van zaken Ibn Ghaldoun en examenfraude

Kamerstuk 31 289-158 – Brief regering d.d. 04-07-2013

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, S. Dekker

10. Schoolexamenfraude bij ROC van Amsterdam

Kamerstuk 31 524-191 – Brief regering d.d. 31-01-2014

Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, M. Bussemaker

11. Reactie op verzoek of sprake is van bevoordeling bij examens met versus zonder computer

Kamerstuk 32 034-5 – Brief regering d.d. 08-10-2014

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, S. Dekker